МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет української й іноземної філології, журналістики та мистецтв

Кафедра української і слов'янської філології та журналістики

ЗБІРКА «ХЕРСОНСЬКІ ЕСЕЇ: ЖИТИ, ЩОБ ПЕРЕМАГАТИ»: СИНТАКСИЧНІ КОНСТРУКТИ

Кваліфікаційна робота (проєкт)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка 201М групи
Спеціальності 035 Філологія
Освітньо-професійної програми
Філологія (Українська мова
та література)
Артеменко Карина Леонідівна

Керівник: кандидатка філологічних наук,
доцентка Климович С.М.

Рецензент: кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри української мови
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника Пітель В.М.

Івано-Франківськ, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП…… 3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні особливості жанру есею…….. 7
1.1. Визначення, класифікація та типологічні ознаки жанру есею…… 7
1.2. Особливості побудови та написання есеїв…… 13
1.3. Вплив повномасштабного вторгнення на мовну особистість……. 20
1.3.1. «Мовна особистість» у сучасній лінгвістиці…….. 20
1.3.2. Мова як інструмент психологічної стійкості, терапії та підтримки…….. 24
РОЗДІЛ 2. Аналіз синтаксичних конструкцій збірки «Херсонські есеї: жити, щоб перемагати»…… 29
2.1. Типологія синтаксичних конструкцій у текстах збірки…… 29
2.1.1. Просте речення: структурні моделі, довжина та комунікативні функції……. 29
2.1.2. Поширення та ускладнення простого речення в збірці…. 37
2.1.3. Синтаксичні особливості складного речення…… 49
2.2. Засобів експресивного синтаксису у збірці…… 53
ВИСНОВКИ…… 59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…… 61

ВСТУП

Сучасний етап розвитку українського суспільства позначений інтенсивними трансформаціями, спричиненими зокрема повномасштабною війною, що суттєво вплинули на мовно-комунікативні процеси, культурну динаміку та способи самовираження особистості. В умовах глибоких суспільних зрушень особливої ваги набувають тексти, що фіксують індивідуальний досвід, переживання та духовні пошуки людей, які стали свідками історичних подій. До таких текстів належать есеї — жанр, що поєднує художнє осмислення, рефлексію та аналітичність, створюючи унікальний простір для суб'єктивного висловлення. Саме тому есеїстичні збірки, присвячені воєнній тематиці, сьогодні є значущими документами епохи та важливим матеріалом для лінгвістичних досліджень.

Збірка «Херсонські есеї: жити, щоб перемагати» є надзвичайно цінним свідченням досвіду херсонців, що перебували в окупації, переживали втрати, зміни, евакуацію та визволення міста. У цих текстах відображено не лише авторські емоції й переживання, а й трансформацію мовної картини світу, особливості самоусвідомлення, психологічної адаптації та внутрішньої стійкості. Оскільки есеїстичний дискурс вибудовується через синтаксичні моделі, інтонаційні структури, експресивні засоби та їхню взаємодію, вивчення синтаксичних конструкцій збірки дозволяє глибше зрозуміти механізми формування мовної особистості в умовах екстремальної дійсності. Саме мовні структури є тим рівнем, де синтезуються логічне та емоційне, особистісне та соціальне, індивідуальний досвід і колективна пам'ять.

Актуальність теми зумовлена потребою дослідження сучасної української есеїстики як важливого лінгвокультурного феномена та необхідністю аналізу синтаксичних особливостей текстів, створених у період війни. Незважаючи на зростання інтересу до воєнного дискурсу, саме

синтаксичні засоби вираження емоційності, психологічного напруження та внутрішнього досвіду авторів у таких текстах залишаються недостатньо вивченими. Крім того, збірка «Херсонські есеї: жити, щоб перемагати» — нове видання, яке досі не було предметом комплексного лінгвістичного аналізу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами. Дослідження тісно пов'язане з науково-дослідною темою кафедри української і слов'янської філології та журналістики «Сучасний мовно-літературний та масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи» (державний реєстраційний номер 0123U102953). Робота презентує вивчення синтаксичних процесів, текстової лінгвістики й мовної особистості в умовах суспільних трансформацій та узгоджується з науково-дослідною діяльністю кафедри щодо розвитку українського мовознавства в контексті сучасних комунікативних практик.

Мета дослідження — виявити та охарактеризувати синтаксичні конструкції, що формують специфіку есеїстичного дискурсу у збірці «Херсонські есеї: жити, щоб перемагати», визначити їхні функціонально-стилістичні особливості та роль у творенні мовної особистості авторів.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

1) проаналізувати теоретичні засади жанру есе та особливості його синтаксичної організації;
2) окреслити специфіку мовної особистості та шляхи її прояву в есеїстичних текстах;
3) здійснити класифікацію синтаксичних конструкцій, ужитих у збірці «Херсонські есеї: жити, щоб перемагати»;
4) охарактеризувати функції різних типів речень (простих, ускладнених, складних) у структурі есею;
5) виявити засоби експресивного синтаксису та визначити їхню роль у передачі емоційності, напруження та світоглядної позиції авторів.

Об'єкт дослідження — синтаксичні конструкції есеїстичних текстів.

Предметом дослідження виступають типологія, структура та функційно-стилістичні особливості синтаксичних конструкцій у збірці «Херсонські есеї: жити, щоб перемагати».

У роботі застосовано комплекс лінгвістичних **методів дослідження**: описовий (для систематизації матеріалу), контекстуально-інтерпретаційний (для аналізу функцій синтаксичних конструкцій), структурно-семантичний аналіз (для визначення внутрішньої організації речень), елементів кількісного підрахунку (для узагальнення домінантних моделей), а також порівняльний метод — для співставлення синтаксичної специфіки есеїв з іншими видами художньо-публіцистичних текстів.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше здійснено комплексний аналіз синтаксичних особливостей збірки «Херсонські есеї: жити, щоб перемагати» у контексті воєнного есеїстичного дискурсу; уточнено класифікацію синтаксичних моделей, характерних для сучасної української есеїстики; визначено роль синтаксису як інструмента репрезентації мовної особистості в умовах війни.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання матеріалів дослідження в подальших мовознавчих студіях, при викладанні курсів зі стилістики, культури мовлення, синтаксису сучасної української літературної мови, аналізу тексту, а також у створенні навчальних посібників і методичних матеріалів для студентів-філологів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи були представлені на ІІ Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями філологічних, лінгводидактичних і соціальнокомунікаційних досліджень» 28-29 листопада 2024 року на базі факультету української й іноземної філології та журналістики Херсонського державного університету, а також обговорені на засіданнях кафедри.

Публікації. Климович С., Ануфрієва К. Від стигматизації російської мови до трансформації мовної свідомості (на матеріалі збірки «Херсонські

есеї: жити, щоб перемагати»). *Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції «Пріоритетні напрями філологічних, лінгводидактичних і соціально комунікаційних досліджень»* (28-29 листопада 2024 року) [редактори-упорядники С. Климович, В. Олексенко]. Херсон, 2024. С. 62-64.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел (60 позицій). Повний обсяг дослідження 66 сторінок.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖАНРУ ЕСЕЇ

1.1. Визначення, класифікація та типологічні ознаки жанру есею

Жанр есею має давню історію, що сягає доби Відродження. Саме тоді він набув своєї класичної форми у творчості французького філософа Мішеля де Монтеня, автора тритомника «Les Essais» (1580), у якому вперше використано сам термін «есе» у значенні «спроба», «досвід», «випробування». Етимологічно термін «essai» походить від латинського «exagium», що означає «зважування», «оцінювання». Згодом це слово стало основою для формування семантичного поля понять «дослід», «спроба», «випробування» [6, с. 34–36]. Саме у цій конотації поняття «есе» визначав і С. П. Рішле (S. P. Richelet), який у «Французькому словнику» трактував його як «спробу» (essai), тобто інтелектуальний експеримент, що поєднує елементи спостереження, міркування і художнього самовираження [10, с. 25-26].

У подальшому есеїстика розвивалася у різних національних літературах, зберігаючи універсальну рису вільний виклад авторських роздумів. На думку української дослідниці Н. Івкової, саме ця властивість здатність поєднати філософське осмислення, художність і суб'єктивність робить есей перехідним жанром між наукою, мистецтвом і публіцистикою [17, с. 200].

М. Балаклицький [1] підкреслює, що в основі есею лежить не прагнення до систематичності, а інтелектуальний пошук, спрямований на пізнання власного «я» через аналіз явищ культури й суспільства.

Сучасні літературознавці С. Шебеліст [50], К. Сільман [37] вбачають у жанрі есею вільну форму висловлення, що поєднує елементи художнього, публіцистичного й аналітичного стилів. У роботі К. Сільман зазначено, що есе є «універсальним невеликим за обсягом твором, який не має чітких структурних рамок і правил»; його «ядро» становлять суб'єктивність, метафоричність і авторський досвід [37, с. 137-138]. Отже, основним

критерієм цього жанру є вираження особистісної позиції автора незалежно від професійного статусу, освіти чи літературного досвіду.

Особливість есею полягає також у тому, що він доступний не лише професійним письменникам, а й будь-якому автору, здатному передати власні життєві спостереження, думки чи почуття. Така демократичність жанру, про яку ще зауважував С. П. Рішле, робить есей засобом вільного інтелектуального самовираження, у якому особистий досвід перетворюється на предмет художньо-філософського осмислення [30, с. 131-132].

Через такі неформальні способи вираження думок, переживань, міркувань, почуттів і емоцій автор есею отримує можливість уникнути жорстких формальних обмежень і структурної регламентації. Саме вільний виклад матеріалу робить цей жанр унікальним серед інших літературних форм, адже кожен текст есе відображає індивідуальний досвід автора, його моментальне, часто емоційно насичене бачення певного явища чи ситуації.

Зауважимо, кожен есей постає неповторним виявом особистісного світовідчуття, зумовленого конкретними обставинами та життєвим контекстом.

На думку Ю. Несеренка, есе має універсальний характер, адже «об'єднує різних людей, національні культури та епохи, бо виражає природний стан душі й розуму людини співдумання, співпереживання, співучасть» [30, с. 191-192]. Науковець підкреслює, що зваженість досвіду, інтелектуальна самостійність, мовний смак та естетичне чуття автора формують складну структуру пізнання внутрішнього світу людини та її саморефлектуючої свідомості [30]. Як зазначає Є. Косеріус, есе орієнтоване не стільки на утвердження певної істини, скільки на спонукання до роздумів, до процесу «зважування» думок і пошуку рівноваги у просторі «я і світ» принципу, започаткованого ще М. Монтенем. Відтак подальше осмислення прочитаного, його співвіднесення з власним досвідом і рефлексія щодо порушеної проблеми становлять природний стан читача після ознайомлення з есеєм [21].

У сучасному науково-освітньому середовищі існує велика кількість класифікацій есе, розроблених як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Українські науковці М. Балаклицький, Л. Кайда, Т. Лямзіна, Г. Швець, С. Шебеліст та Н. Іванова визначають есе як синтетичний жанр, що поєднує елементи художньої публіцистики, філософського роздуму та особистісної рефлексії [1, с. 12; 18 с. 45; 17, с. 18].

У працях А. Брадеса та М. Балаклицького наголошується, що жанр есе охоплює різні типи текстів залежно від мети, функції та стилю: від філософського й критичного до навчально-наукового та художнього [4, с. 3; 1, с. 27]. Дослідники пропонують класифікації за кількома критеріями функціональним, змістовим, структурним і комунікативним [51, с. 15].

Західна традиція, започаткована Мішелем Монтенем, визначає есе як «досвід» або «пробу» думки, тобто спробу висловити суб'єктивне ставлення до явища, не обмежуючись строгими рамками академічного дискурсу [28, с. 45]. Саме його збірка «Essais» (1580 р.) вважається витоком сучасної есеїстики. Пізніше дослідники, зокрема Т. Шевченко і Л.В.Садикова, розвинули уявлення про есе як жанр, що поєднує аналітичність і образність [52, с. 43; 34, с. 7].

Аргументативне есе тип есе, у якому автор висвітлює різні підходи до проблеми, подаючи аргументи «за» і «проти». Його мета розвинути логічне мислення, здатність зіставляти позиції й формулювати обґрунтовані висновки [26]. У межах цього типу вирізняють:

– аналітичні есе спрямовані на критичне осмислення певного явища;
– роз'яснювальні есе орієнтовані на пояснення сутності проблеми;
– дискусійні есе – оформлені у формі уявної полеміки з можливими контраргументами.

Есе-міркування акцентує на особистісному висловленні й емоційному самовираженні. Автор подає власну позицію, спираючись на досвід або спостереження [50, с. 49].

Есе-переконання має виразний риторичний характер і спрямоване на вплив на читача не лише логічними, а й емоційними аргументами [52, с. 72].

Есе-дослідження передбачає глибоке опрацювання теми, аналіз джерел і формування власних узагальнень; його структура наближається до академічного дослідження [17, с. 200-201].

Стипендіальне (мотиваційне) есе це форма самопрезентації, у якій автор розкриває власні досягнення, переконання, життєві орієнтири [1, с. 35].

Критичне або реферативне есе є текстом-рефлексією на культурний або мистецький продукт літературний твір, виставу, фільм. Воно поєднує аналітичний і суб'єктивно-оцінний підходи [51, с. 17].

На думку дослідників, найрозгорнутіші класифікації есе створено саме у працях західних теоретиків М. Монтеня, Е. Вайта, І. Савової, В. Шкловського.

У сучасному літературознавстві есе поділяють на неформальне (літературне) та формальне (академічне). Такий поділ уперше обґрунтували М. Балаклицький і Н. Іванова, які підкреслюють, що він базується на меті твору, типі мислення та характері авторського самовираження [1, с. 25; 16, с. 16].

1. Неформальне есе

Неформальне есе вважається найбільш «літературним» різновидом жанру. Його головна ознака виразна суб'єктивність: домінує особистісне ставлення автора до зображуваного об'єкта. Структура таких текстів є вільною, а стиль наближається до розмовного.

Серед основних підвидів неформального есе виокремлюють:

- афористичне есе, що сформувалося як збірка лаконічних філософських висловів та спостережень;
- періодичне есе, властиве публіцистиці XVIII ст., де автор поєднував сатиру, вигадані образи та соціальну критику;
- характерне есе, спрямоване на опис людських типів або поведінкових рис;

- звичаєописувальне та дидактичне есе, що відтворюють культурні особливості певних соціальних груп і передають моральні ідеї;
- особистісне есе, позначене інтимністю, автобіографічністю, ліризмом і легкою іронією;
- описове есе, у якому наголос робиться на деталях події чи місця, часто через призму індивідуального досвіду автора [51, с. 19; 50, с. 50].

Отже, неформальне есе тяжіє до літературно-художньої форми, у якій поєднуються філософські роздуми, емоційна насиченість і свобода композиції.

2. Формальне есе

Формальне есе за своєю структурою та стилем наближається до наукової або публіцистичної статті. Для нього характерні чітка логічна організація, стриманий тон і мінімум суб'єктивності [1, с. 28].

До підвидів формального есе належать:

- критичне есе, у якому здійснюється аналіз і оцінка художнього чи суспільного явища;
- літературно-критичне есе, зорієнтоване на інтерпретацію художнього тексту;
- дослідницьке есе, що має аналітичну побудову й базується на джерелах;
- інформативне есе, зосереджене на поясненні понять, ідей, явищ;
- порівняльне есе, у якому розглядаються подібності та відмінності двох чи більше об'єктів [20, с. 20].

По суті, формальне есе має академічний характер, спрямований на логічне обґрунтування позиції й системність викладу.

3. Адаптовані класифікації українських дослідників

Як зазначає Н.Дика, універсальні зарубіжні типології не завжди придатні для опису української есеїстики, оскільки вона розвивається в особливому культурно-історичному контексті [13, с. 33]. Українські дослідники Н. Іванова, М. Балаклицький, С. Шебеліст пропонують адаптовані класифікації, що враховують специфіку національної літературної традиції.

До таких форм належать:

- загальне есе (філософське, подорожнє, літературно-рефлексивне);
- есе-лист, побудоване як звернення до конкретного адресата;
- есе-замальовка, зосереджене на одній події або явищі;
- есе-стаття, що поєднує елементи публіцистики й аналітики;
- есе-лекція або есе-промова, орієнтовані на усне виголошення;
- есе-щоденник, що тяжіє до інтимного письма, фіксуючи авторське бачення світу в хронікальній формі [16; 1; 50].

Зауважимо, українська есеїстика демонструє динамічну типологічну палітру, у якій взаємодіють елементи художнього, публіцистичного й аналітичного дискурсів.

Варто зазначити, що типологія есеїв залишається відкритою системою, яка змінювалася разом із розвитком літератури, суспільних і культурних умов. Як слушно зауважує Т. Левчук, жанр есе пройшов «тривалий шлях еволюції від філософського трактату до художньої рефлексії», але зберіг головну рису вільне висловлення авторської думки [27, с. 134-141].

Зміни у мовознавчій і літературознавчій освіті сприяли подальшій систематизації жанру, появі нових підтипів та уточненню правил його написання [1, с. 31].

Отже, есе це не лише форма творчого самовираження, а й універсальний жанр, що поєднує інтелектуальний аналіз, художню образність і філософське осмислення дійсності.

1.2. Особливості побудови та написання есеїв

Науковці визначають низку жанрових характеристик есею. Серед них послідовність і логічність викладу думок, увага до художньої виразності, суб’єктивне авторське бачення об’єкта, образність, афористичність, метафоричність, невимушений розмовний стиль і тематична багатогранність [30, с. 132].

До інших ознак належать індивідуальна мотивація автора, особистісне сприйняття та подання теми, емоційно-асоціативне відтворення предмета, опора на фонові знання читача у загальнокультурному контексті, а також вільна композиція, яка підкреслює природність мовлення. Висока модальність тексту, що виражає авторську суб'єктивність і творче ставлення до предмета опису, є однією з найсуттєвіших рис есеїстики [27, с. 135].

Структура есею має низку рис, які виокремлюють його серед інших жанрів індивідуально-авторської прози.

Насамперед композиційна побудова підпорядковується єдиній провідній думці, що на початку твору з'являється у формі тези, а в завершальній частині трансформується у висновок. Такий прийом забезпечує цілісність викладу й дозволяє простежити логічний розвиток авторської ідеї. Головна теза есею, як правило, виражає особистісне ставлення автора до певного морально-філософського або культурного питання, а її аргументація ґрунтується не лише на раціональних міркуваннях, а й на емоційно-ціннісних судженнях [34, с. 11].

Після короткого вступу, у якому окреслюється теза, подається аналітично-рефлексивна частина, де автор використовує аргументи, приклади з власного досвіду або з літератури, мистецтва, історії. Цей елемент структури засвідчує інтелектуальну позицію митця, його здатність поєднати особисті спостереження із загальнокультурним контекстом [16, с. 16-17].

Одним із важливих компонентів композиції є так зване «ключове речення», яке задає напрямок усьому подальшому розгортанню думки. Дослідниця О. Тараненко визначає його як смисловий центр твору, що окреслює тему, мету висловлювання та впливає на хід розповіді. Якщо ключове речення чітко сформульоване, воно фокусує увагу читача й забезпечує логічну єдність тексту [41, с. 5]. Варто зазначити, що іноді таку функцію може виконувати не лише речення, а й окреме слово чи словосполучення, винесене, наприклад, у назву твору.

У цьому контексті заголовок стає важливим елементом структури есею. Він не лише привертає увагу реципієнта, а й виконує функцію композиційної рамки, у якій концентрується основна ідея твору. Завершення есею, як правило, відлунює тезу, сформульовану на початку, створюючи ефект смислового замкнення та гармонії [37, с. 138].

По суті, структура есею поєднує логічну впорядкованість і творчу свободу. Автор дотримується певної послідовності викладу, але водночас зберігає можливість для імпровізації, асоціативних відступів і емоційних вставок. Саме ця гнучкість композиції зумовлює індивідуальність есеїстичного стилю, робить його динамічним, рефлексивним і відмінним від традиційних форм художньої прози.

Вагомим елементом композиційної побудови есею є засоби зв'язності, які забезпечують смислову цілісність тексту та його аргументативну переконливість. Саме вони створюють ефект логічної послідовності, плавності переходів між думками й емоційної напруги оповіді. До таких засобів належать повтори різних типів, зокрема емфатичні й анафоричні, а також паралельні конструкції, антитези [48, с. 384-385]. Завдяки цим прийомам автор акцентує увагу читача на ключових поняттях, підсилює емоційне звучання тексту, створює ефект наголошення або контрасту.

Такі засоби не лише структурують виклад, а й формують індивідуальний стиль мислення, який реалізується через ритмічне повторення ідей чи образів, що відбивають внутрішній темп письма. Наприклад, у текстах Т. Прохаська спостерігаємо послідовне використання анафоричних повторів і градацій, що створюють ефект філософського ритму: «*Бо для того, щоби щось думати і почувати, людині потрібно знати якихось кілька базових ландшафтів. Мозок, правдоподібно, влаштований так, що абстракції не можуть розміщуватися на абстракції.* ***Повинна бути*** *якась хоча б уявна топографія, на якій все відбувається.* ***Повинно бути*** *щось таке, що дає змогу зробити реальністю простір, відстань, кут, переміщення і час переміщення…*» [48, с. 383]. Тут повтор початкових конструкцій (*повинна бути, повинно бути*) створює

відчуття медитативного ритму, наголошує на циклічності думки, а паралельні синтаксичні структури поєднують конкретне й абстрактне, матеріальне й духовне.

Інший приклад демонструє використання умовних і зіставних конструкцій, які утворюють логічну антитезу: «*Історія України могла* ***би*** *бути зовсім інакшою,* ***якби*** *на місці де Боплана опинилася інша людина. Україна була* ***б*** *інакшою,* ***якби*** *сам Боплан пережив за вісімнадцять українських років інші враження,* ***якби*** *він був серед інших людей, які* ***б*** *розповідали йому інші історії,* ***якби*** *перший побачений ним ландшафт був* ***би*** *трохи не таким*» [48, с. 384]. Такі умовно-підрядні речення з повтором частки «якби» створюють відчуття гіпотетичності, роздуму, множинності варіантів буття, тобто типову есеїстичну філософічність. Вони водночас відтворюють синтаксичну мелодику авторського мислення послідовне наближення до істини через повтор, уточнення, розгортання альтернатив.

Отже, риторичні прийоми повтору та протиставлення у композиції есею виконують не лише декоративно-естетичну, а й змістотворчу функцію. Вони посилюють аргументаційну основу тексту, забезпечують внутрішню логічну узгодженість і допомагають читачеві глибше зануритися в авторську систему роздумів.

До провідних синтаксичних засобів есеїстичного мовлення належить інверсія, яка забезпечує логічне виділення окремих компонентів висловлення та підкреслює емоційно-оцінне ставлення автора до порушуваної проблеми. Така зміна звичного порядку слів надає реченню експресивного відтінку, створює інтонацію довірливості й внутрішньої зосередженості. Прикладом може слугувати вислів: «*Ні, таки зовсім не химера – правда, совість і ті чесноти, на яких досі тримався світ*…» [48, с. 384].

Важливим компонентом синтаксичної організації есею є риторичні запитання [32, с. 24], які виконують функцію активізації читацької уваги, спонукають до співроздумів і поглиблюють емоційне занурення в тему. Вони створюють ефект діалогу між автором і читачем, посилюючи емоційний вплив

висловленого. Прикладом такого прийому є: «*То скажіть, будьте добрі, чи можна на такому господарському безголів'ї і пріоритетній саламасі збудувати "економічне диво" за десять років? І чи взагалі воно можливе*?» [48, с. 385].

До стилістично виразних синтаксичних засобів дослідники [47, с. 47] відносять також багатокомпонентні однорідні члени речення, які відтворюють асоціативне розгортання думки та внутрішню динаміку авторського мислення. Наприклад: «*Справжність неминуче веде особу до тієї чаші, яку п'є її народ, і разом з народом вона переживає безмір болю, море чекань, полин розчарувань, осмуту принижень і ганьби, радість надії і свято зустрічі споріднених душ, свято пізнання своєї вищої суті*» [48, с. 384].

До виразних синтаксичних прийомів належать і речення, у яких поєднуються різні типи синтаксичного зв'язку. Такі конструкції надають тексту природності, інтонаційної живості та відчуття безпосереднього мовлення. Наприклад: «*Досить центру встановити такі ціни, щоб продукція, яка вивозиться з України, була якнайдешевша, а яка завозиться – якнайдорожча, і рідний "старший брат" полюбовним, мирним, "конституційним" шляхом обдере нас до нитки*» [37, с. 137].

Поширеним є також уживання звертань, що формують комунікативний контакт із читачем і створюють ефект довірливого спілкування, наприклад: «*Пригадай, читачу, чи були і чи могли бути в твоїй школі вчителі, які казали дітям правду* [37, с. 138].

Серед синтаксичних конструкцій, які забезпечують діалогічність есеїстичного мовлення, варто відзначити вставлені компоненти. Вони конкретизують авторську позицію, вводять коментар чи уточнення, часто набувають філософського змісту, до прикладу: «*На запитання свого ката – запитання, на мій погляд, середохресне не для самого тільки роману, а й для цілої інтелектуальної історії XX століття, – чи минуле реально існує? – герой Орвелла (а вкупі з ним і автор) відповідає, нагадую, заперечно»* [31, с. 35].

До синтаксичних конструкцій, що реалізують об’єктивно-суб’єктивний спосіб подання інформації, належать і окличні висловлення [34, с. 10]. Вони слугують засобом передачі емоційної напруги, внутрішнього переконання та вираження громадянської позиції автора. Такі речення посилюють експресивність тексту й акцентують його ідейно-емоційне спрямування. Прикладом може слугувати вислів: «*Кремль був шокований референдумом 1991 року – знов та сама воля до національної незалежности!*» [31, с. 35].

Отже, синтаксичний рівень есею характеризується варіативністю та експресивністю, що дозволяє авторові вільно комбінувати елементи літературного й розмовного мовлення. Такі конструкції формують інтонаційну динаміку тексту, поглиблюють його смислову багатошаровість і забезпечують активну взаємодію автора з читачем.

Окремою характерною рисою есеїстичних текстів є використання графічних засобів для виокремлення значущих у контексті понять. Такі прийоми створюють візуальну динаміку тексту, підсилюють інтонаційні акценти й допомагають авторові керувати увагою читача. Подібні засоби формують додатковий смисловий рівень, у якому візуальне підкреслення стає частиною комунікативного задуму [48, с. 382].

Одним із найпоширеніших прийомів є вживання напівжирного шрифту або курсиву, що виконує функцію логічного та емоційного виділення. Вони акцентують увагу читача на ключових концептах або оцінках, важливих у розвитку авторської думки. Так, у публіцистично-есеїстичному дискурсі О. Забужко курсив часто вживається для вираження авторської інтонації та внутрішнього наголосу, наприклад: *Ми всі маємо свою війну □ внутрішню, і вона не менш важка, ніж та, що триває назовні* [31, с. 35].

Іншим поширеним засобом візуального виділення є написання окремих слів або фраз великими літерами, що створює ефект емоційного підсилення та підкреслює концептуальні ідеї твору. Подібна графічна стратегія часто використовується у текстах Є. Сверстюка: «*Свобода □ це ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ, а не вседозволеність*» [16, с. 16].

Такі елементи, за спостереженнями сучасних дослідників, виконують не лише декоративну, а й смислотворчу функцію, сприяючи передачі авторського емоційного стану та забезпечуючи єдність вербального й візуального рівнів есею [18, с. 44].

Отже, використання графічних засобів у структурі есеїв формує індивідуальний почерк автора, відображає його ціннісні орієнтири й підсилює діалогічний характер жанру. Через поєднання змістового й візуального планів есеїстика набуває ефекту безпосереднього спілкування з читачем, у якому форма стає невід'ємною частиною змісту.

Лексико-семантичні та фразеологічні засоби посідають важливе місце в есеїстиці, оскільки саме вони сприяють глибшому розкриттю індивідуального бачення автора та формують образну структуру тексту. Жанр есе відзначається асоціативністю, парадоксальністю, діалогічністю та багатозначністю, що відкриває широкі можливості для мовної експресії [47, с. 47]. Від рівня освіченості, культурного досвіду й світогляду автора залежить насиченість і різноманітність його мовлення, а отже, й художньо-естетична цінність тексту [48, с. 383].

Однією з найхарактерніших ознак лексико-семантичного рівня есе є активне використання художніх тропів метафор, персоніфікацій, епітетів, порівнянь, алегорій і символів. Вони формують уявну картину світу, передають емоційний стан і світовідчуття автора, створюють місток між інтелектуальним і естетичним вимірами тексту. Наприклад, у творах Є. Сверстюка трапляються символічні метафори, що набувають глибокого філософського значення: «*Душа нації, мов дерево, поранене блискавкою, продовжує жити, пускаючи нові пагони в попелі зруйнованого світу»* [46, с. 122]. Такі образи виконують роль носіїв ідеї відродження й духовної стійкості, що є наскрізними темами української есеїстики.

Ще однією прикметною рисою есе є інтертекстуальність, яка реалізується через використання афоризмів, цитат, максим і сентенцій. Цей прийом не лише збагачує текст змістово, але й формує інтелектуальний діалог

автора з культурною традицією, сприяючи глибшому залученню читача до осмислення проблематики. Наприклад, у есеях О. Забужко спостерігається інтеграція класичних філософських і біблійних алюзій: «*Як писав К'єркегор, "страх це можливість свободи", і ми, здається, знову стоїмо на порозі цього страху, вчимося не тікати, а осмислювати його»* [31, с. 35]. Така цитатність додає тексту глибини, поєднуючи авторське мислення з універсальним філософським контекстом [32, с. 24].

Особливого значення в есеїстиці набуває також прийом алюзії, що дає змогу авторові звертатися до відомих міфологічних, біблійних або літературних сюжетів. Завдяки цьому розширюється смисловий простір тексту, формується зв'язок між особистісним досвідом автора й колективною пам'яттю культури. Так, у творах О. Забужко алюзія на біблійний мотив створює потужний етичний підтекст: «*Ми всі як Ной після потопу: виходимо на сушу й не впізнаємо світу, який маємо збудувати заново»* [31, с. 39]. Такі алюзії функціонують як механізми смислового поглиблення, що дозволяють читачеві інтерпретувати текст на кількох рівнях емоційному, культурному й філософському [16, с. 17].

Отже, лексико-семантичні й фразеологічні засоби есею формують його образно-емоційний каркас, забезпечують зв'язок індивідуального та універсального, поєднують художнє й інтелектуальне начала. Саме вони надають есеїстичному мовленню глибини, пластичності та концептуальної багатовимірності.

1.3. Вплив реалій сьогодення, повномасштабного вторгнення на мовну особистість

Сучасні події, насамперед повномасштабне вторгнення росії, докорінно змінили мовно-комунікативний простір українців. Мова стала не лише засобом спілкування, а й символом національної ідентичності, опором агресії, інструментом самоствердження та духовного єднання. У таких умовах поняття *мовна особистість* набуває особливого значення, адже відображає не лише

рівень володіння мовою, а й глибину світоглядних, моральних та емоційних трансформацій, що відбулися в людині під впливом війни.

Особливо виразно ці зміни простежуються у збірці «Херсонські есеї: жити, щоб перемагати», створеній викладачами, студентами та працівниками Херсонського державного університету. У ній художньо осмислюється досвід життя в окупації, евакуації, спротиву, втрат і надії. Автори передають крізь слово не лише біль і страх, а й утверджують силу духу, патріотизм, віру у відродження рідного міста й держави. Тексти збірки демонструють, як мова стає способом виживання, свідченням незламності, інструментом боротьби за правду і власну культурну суб'єктність. Саме тому розгляд мовної особистості в контексті сучасних воєнних реалій є необхідним для розуміння нових аспектів українського мовного досвіду та ідентичності.

1.3.1.Теоретичне підґрунтя «мовної особистості» у лінгвістиці

У сучасному гуманітарному знанні феномен мовної особистості посідає провідне місце, адже саме через мову людина виявляє свою свідомість, культуру та духовну індивідуальність. У період воєнних подій і соціокультурних трансформацій українська мова виступає не лише засобом комунікації, а й чинником самоідентифікації, національної єдності та духовного опору. Тому дослідження мовної особистості у нових історичних умовах є особливо важливим для розуміння процесів формування національної свідомості й культурної стійкості [12, с. 12].

Поняття *«мовна особистість»* має тривалу історію формування та багатовимірне тлумачення. Його становлення пов'язують із працями європейських мовознавців В. фон Гумбольдта, Л. Вайсґербера, Е. Косеріу, які розглядали мову як форму духовного існування народу, а мовця як носія колективної свідомості [14, с. 8]. У межах української лінгвістичної традиції цей підхід розвивали А. Потебня, В. Вихованець, О. Кочерган, які наголошували, що мова це не лише система знаків, а й спосіб буття нації, що визначає її світогляд і ментальність [29, с. 88].

Як слушно зазначає А. Загнітко, мовна особистість є багаторівневою системою, у якій поєднуються когнітивні, комунікативні, аксіологічні та культурні складники. Учений визначає її як «*інтегративну єдність індивідуально-мовних рис, ціннісних орієнтацій, мотивів мовленнєвої поведінки й дискурсивних стратегій, що реалізуються у мовній діяльності особи»* [15, с. 14].

Важливим є також положення А. Загнітка про рівні функціонування мовної особистості від вербально-семантичного до комунікативно-мотиваційного, які забезпечують системність аналізу мовного «Я» людини [14, с. 27].

Сучасне трактування феномена мовної особистості представлено у працях О. Гриджук, яка підкреслює його комплексний характер: «*мовна особистість є результатом поєднання історичного, соціального, психологічного та лінгвістичного чинників»* [10, с. 24]. Дослідниця наголошує, що її формування відбувається у процесі культурної соціалізації, професійної діяльності та комунікативної практики, а рівень розвитку мовної особистості прямо залежить від сформованості мовної свідомості та комунікативних умінь [10, с. 25].

Український лінгвіст Ф. Бацевич підкреслює, що мовна особистість це «*індивід, здатний творчо використовувати мовні ресурси у процесі спілкування, який реалізує свій культурний і психологічний досвід через мовленн»я* [2, с. 190]. Таким чином, мова постає не лише засобом комунікації, а й простором самопізнання, самовираження та соціальної взаємодії людини.

Останніми десятиліттями формується нова галузь мовознавства лінгвоперсонологія, що поєднує традиційні лінгвістичні, психологічні й культурологічні підходи. За визначенням А. Загнітка, лінгвоперсонологія це наука про структуру, функціонування й розвиток мовної особистості, яка охоплює комунікативний, мотиваційно-ціннісний, етнокультурний і дискурсивний рівні її прояву [14, с. 32].

Учений виокремлює кілька напрямів лінгвоперсонологічних студій:

- загальна (фундаментальна) лінгвоперсонологія, що формує базові поняття й терміни;
- лінгвокультурна персонологія, яка досліджує вплив національних культурних кодів на мовну поведінку;
- соціумна лінгвоперсонологія, зорієнтована на соціальні аспекти мовлення;
- лінгвоперсонологія самореалізації, що аналізує мовні способи самовираження й самоствердження особистості [14, с. 35].

Зауважимо, лінгвоперсонологічний підхід дає змогу описати людину як мовця, суб'єкта культури й творця смислів, що взаємодіють у соціальному й духовному просторі.

В українському педагогічному та лінгвістичному дискурсі формування мовної особистості розглядається як багаторівневий процес, що охоплює ціннісно-смислові, когнітивні та культурні компоненти. У науковій традиції виділяють три провідні аспекти цього феномену аксіологічний, теоретико-пізнавальний і культурологічний, кожен із яких розкриває окремі грані мовного розвитку особистості [10, с. 24].

Згідно з концепцією В. Красних, мовна особистість розкривається у трьох взаємопов'язаних площинах мовній, мовленнєвій та комунікативній, які відображають єдність мислення, мови та соціальної взаємодії [23, с. 35].

Аксіологічний аспект пов'язаний із ціннісними орієнтаціями мовця, з його внутрішнім вибором мовних засобів, що відповідають духовним, етичним та культурним нормам. Саме через систему оцінних категорій, моральних установок і мовних пріоритетів людина виявляє своє ставлення до світу, народу, культури, мови як духовного феномена [29, с. 82].

Теоретико-пізнавальний компонент відображає усвідомлення мови як екзистенційної категорії визначальної ознаки людського буття. Людина, що розуміє значення рідної мови, усвідомлює її як форму пізнання дійсності, носій культурного досвіду та засіб самоідентифікації. Такий підхід розвиває мовну свідомість, формує рефлексію щодо власної мовної поведінки та

потребу вдосконалювати мовлення у процесі навчання й професійної діяльності [12, с. 109].

Культурологічний аспект формування мовної особистості безпосередньо пов'язаний із вихованням національно свідомої україномовної особистості. Його зміст зосереджено на розвитку духовності, патріотизму, естетичного чуття, пошанування культурних традицій і мовної спадщини. У центрі цього напряму формування відчуття причетності до української культурної спільноти, відповідальності за збереження й розвиток рідної мови [15, с. 36].

Отже, поняття «мовної особистості» посідає центральне місце у сучасній лінгвістиці, поєднуючи когнітивний, комунікативний, аксіологічний і культурологічний виміри. Розуміння мови як форми духовного буття людини дає змогу трактувати мовну особистість не лише як носія мовної системи, а як активного творця смислів, цінностей і культурних кодів. Сучасні дослідження (А. Загнітко, Ф. Бацевич, О. Гриджук та ін.) підкреслюють її багаторівневу структуру та динамічний характер, зумовлений соціальними, історичними й культурними чинниками. Таким чином, мовна особистість постає інтегративним феноменом, у якому відображаються індивідуальні, національні й духовні риси народу.

1.3.2. Мова як інструмент психологічної стійкості, терапії та підтримки

На становлення мовної особистості впливають об'єктивні та суб'єктивні чинники. До об'єктивних належать:

- рівень унормованості та кодифікації мови, її стилістична система й адаптованість до всіх сфер суспільного життя (державного, освітнього, правового, культурного);
- мовна політика держави та сприятливі соціально-політичні умови для розвитку української мови;
- історичні традиції суспільного функціонування мови;

– активне використання мови у професійній, мистецькій, науковій і повсякденній комунікації [32, с. 26].

До суб'єктивних чинників відносять мовну освіченість, особисту мотивацію до самовдосконалення, мовне виховання, рівень мовної культури та усвідомлення громадянської відповідальності за долю рідної мови. Важливу роль відіграє і моральна готовність особи дотримуватись мовних норм, удосконалювати мовотворчі навички, формувати власну систему цінностей, що базується на любові до рідного слова [2, с. 188].

Дослідники також наголошують, що мовна особистість проходить кілька етапів становлення: від засвоєння мовних знань до розвитку мовних почуттів, оцінок і настанов. У цьому процесі поступово формується мовна свідомість, яку визначають як інтегративну систему знань, емоцій, оцінних орієнтацій і поведінкових настанов щодо мови та мовної дійсності [15, с. 41].

Почуття, що супроводжують ставлення людини до мови, можуть варіюватися від байдужості до глибокої поваги, від нейтрального сприйняття до мовного патріотизму. Їхнє формування залежить від виховання, морально-етичних орієнтирів, соціального оточення та власного досвіду мовця [29, с. 91].

Мовні оцінки, своєю чергою, ґрунтуються на усвідомлених знаннях і ціннісних орієнтаціях: мовлення може сприйматися як нормативне чи відхилене, поведінка як мовно правильна або недоречна, а мовні явища як корисні чи шкідливі для розвитку мови [2, с. 190].

Мотиваційно-поведінковий рівень мовної свідомості визначає готовність діяти відповідно до прийнятих мовних норм та етичних орієнтацій. Він виявляється у здатності підтримувати культуру мовлення, прагнути до саморозвитку й оцінювати власну мовну поведінку з позицій відповідальності перед суспільством [12, с. 111].

В освітньому середовищі формування мовної особистості передбачає створення умов для розвитку внутрішньої мотивації до вивчення мови, оволодіння фаховою термінологією та комунікативними навичками,

необхідними для професійної діяльності. Застосування інноваційних підходів, інтеграція лінгвістичних, культурологічних і психологічних компонентів навчання сприяють становленню компетентного мовця носія національної та професійної культури [10, с. 25].

Отже, у сучасній лінгвістиці поняття «мовна особистість» розглядається як динамічна багаторівнева система, у межах якої поєднуються мовна компетентність, когнітивна активність та аксіологічні орієнтири індивіда. Вона відображає здатність людини бути не лише носієм мовної системи, а й творцем нових культурних і смислових значень.

В умовах війни феномен мовної особистості набуває особливого змісту, він постає як чинник духовної стійкості та національної самоідентифікації, адже мова виконує функцію не лише засобу комунікації, а й інструмента опору, солідарності та моральної єдності українців [29, с. 91]

Розглядаючи феномен мовної особистості, неможливо оминути соціальні чинники, які визначають процес формування мовної свідомості. Мова розвивається всередині суспільства відображає історичний досвід, культурні надбання і ментальності народу [29, с. 45]. Вона формує спільну пам’ять, ідентичність і ціннісну основу нації, стаючи маркером належності до певного культурного простору.

Упродовж історії українського народу значні суспільні потрясіння війни, революції, соціальні трансформації завжди знаходили відбиток у мовній свідомості. Мовна система реагує на суспільні зміни, трансформуючись під впливом нових реалій [15, с. 72]. Мова не є статичною, вона постійно оновлюється, збагачуючись новими одиницями, що відображають досвід та емоційні реакції її носіїв.

Найяскравіше ця динаміка проявляється нині, в умовах повномасштабної війни, коли українська мова стала не лише засобом комунікації, а й інструментом національного спротиву, самоідентифікації та згуртування суспільства [32, с. 25]. Соціолінгвісти фіксують появу великої

кількості неологізмів, оказіоналізмів і фразеологічних інновацій, що відображають реалії війни, а також емоційно-ціннісні реакції українців.

До таких одиниць належать слова та вирази на позначення нових явищ і станів: *«байрактар», «пункт незламності», «волонтерити», «тривога» (у значенні сигналу повітряної тривоги), «рашизм», «дронництво», «перемога буде за нами»* тощо [32, с. 27]. Поряд із ними активно функціонують фразеологічні новоутворення, що мають іронічний або сатиричний підтекст.

Показовим прикладом є вираз *«увімкнути Арестовича»*, який увійшов у розмовний та медіадискурс після 2022 року. Він уживається в іронічному значенні – «зберігати надмірний оптимізм, намагатися виглядати спокійно або заспокоювати інших, попри кризові обставини» [29, с. 89]. Цей приклад демонструє, як суспільно відомі постаті та події можуть ставати джерелом фразеологічних інновацій, формуючи нові смислові поля в національному мовленні.

Зауважимо, війна стає рушієм мовних змін, які відображають не лише нову лексико-семантичну реальність, а й трансформацію мовної особистості українців. Мовлення стає емоційно насиченим, експресивним, у ньому виявляється поєднання патріотизму, гідності, гумору та стійкості, що є характерними рисами колективної ідентичності в умовах спротиву [14, с. 75].

Актуальність вивчення цих процесів полягає в тому, що сьогодні мова виконує подвійну функцію ідентифікаційну та культурно-консолідаційну. Масова відмова від російської на користь української є унікальним прикладом колективної мовної переорієнтації, що підтверджує роль мови як морального та символічного ядра нації [29, с. 91].

У системі духовних і культурних чинників, що забезпечують життєстійкість особистості, мова посідає особливе місце. Вона виконує не лише комунікативну, а й психотерапевтичну, підтримувальну та інтеграційну функції. У періоди криз і соціальних потрясінь мовлення стає одним із головних способів подолання стресу, перетворюючись на канал емоційного самовираження й осмислення реальності [29, с. 102].

Психологи зазначають, що вербалізація емоцій називання своїх почуттів, страхів і травматичних переживань допомагає людині структурувати внутрішній стан, зменшити рівень тривоги та відновити психологічну рівновагу. У мовленні це виявляється через появу нових метафор, символів і неологізмів, які дозволяють осмислити досвід війни. Наприклад, образи *«світла в темряві»*, *«незламності»*, *«тихого фронту»* закріплюють у мовній картині світу цінності стійкості та солідарності [32, с. 28].

Окрему увагу привертає феномен гумористичної та іронічної лексики, який виконує функцію психологічного захисту. Іронічні вислови, слогани, меми, побудовані на грі слів, знижують рівень емоційного напруження і перетворюють страх на силу. Наприклад, фрази *«тривога, але ми незламні»*, *«замість паніки донат»*, *«кава під сирену»* демонструють мовну здатність адаптувати травматичний досвід, перетворюючи його на ресурс самопідтримки. Такі мовні реакції фіксують не лише повсякденне переживання реальності, а й спільну психологічну установку на подолання труднощів [40, с. 21].

Мовлення виконує й соціально-терапевтичну функцію, стаючи засобом підтримки в публічній комунікації. В офіційних зверненнях, поезії, піснях, волонтерських ініціативах чи дописах у соціальних мережах мова виявляє себе як інструмент емоційної взаємодії та колективного піднесення духу. Слова, що звучать у суспільному просторі, допомагають долати почуття безсилля, формують спільну мету та віру в перемогу [10, с. 25].

Мова також виконує роль символічного «простору безпеки», у якому можливо висловити пережите, не порушуючи внутрішніх меж людини. Саме ця функція лежить в основі феномену “мовної терапії», коли осмислення через слово стає формою подолання травматичного досвіду. За спостереженнями Н. Дики, мовні практики освітнього середовища, поєднані з емпатійною комунікацією, сприяють розвитку мовної особистості, здатної до саморефлексії та взаємної підтримки [12, с. 112].

Мова не існує ізольовано від реальності; вона постійно змінюється у відповідь на суспільні процеси. Війна актуалізувала не лише нову лексику, а й нові комунікативні стратегії, серед яких взаємодопомога, вдячність, емпатія, звернення до національних символів і спільної пам’яті. Це сприяє формуванню оновленої української ідентичності, у центрі якої людина, що вміє говорити про біль і водночас творити мову надії.

Отже, сучасна українська мовна особистість формується на перетині мовної свідомості, історичної пам’яті та громадянської позиції. Вона є не лише комунікативним суб’єктом, а й символом духовного опору, стійкості та культурного самоствердження українського народу

РОЗДІЛ 2
АНАЛІЗ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ ЗБІРКИ «ХЕРСОНСЬКІ ЕСЕЇ: ЖИТИ, ЩОБ ПЕРЕМАГАТИ»

2.1 Типологія синтаксичних конструкцій у текстах збірки

У творах збірки автори загалом орієнтуються на норми літературної мови, проте у структурі есе нормативні характеристики поєднуються з індивідуально-авторськими ознаками, а також із додатковими експресивними, композиційними, тематичними й іншими рисами, зумовленими жанровою природою вільного висловлювання. Взаємодія цих компонентів формує своєрідну синтаксичну організацію конкретного тексту. Дослідження такої організації передбачає виявлення естетичної вагомості синтаксичних параметрів, що впливають на загальну виразність.

2.1.1. Просте речення: структурні моделі, довжина та комунікативні функції

У текстах збірки «Херсонські есеї» прості речення становлять основу синтаксичної організації, визначаючи її стилістичну домінанту. Саме вони створюють ефект документальності, безпосередності та емоційної напруги, що властиві жанру есе.

Прості речення виконують кілька функцій, серед яких провідними є експресивна та інформативна. Експресивна функція найяскравіше проявляється у коротких, уривчастих висловленнях, які передають внутрішню напругу та драматизм подій: «*Ранок 24 лютого. Прокинулася від вибухів», «Боялася відчинити вікно», «Дитина плакала від страху*» [45, с. 7-8]. Такі речення мають високий ступінь емоційної насиченості, оскільки поєднують лаконізм синтаксичної форми з глибоким психологічним змістом. Як зазначає С. Климович, «короткі синтаксичні конструкції у воєнному есе стають засобом фіксації миттєвих відчуттів, внутрішніх реакцій і спогадів» [20, с. 48].

Інформативна функція простих речень полягає у стислому поданні фактів без додаткових коментарів чи описових уточнень. Наприклад: *«Вандалізм руського світу. Миколаївська ОДА», «Зруйнована лікарня. Спалені авто», «Без світла. Без води. Без газу»* [45, с. 20, 22, 25]. Такі структури, попри лаконічність, несуть високу смислову щільність, позначені точністю й об'єктивністю. Вони виконують функцію маркерів документальної достовірності, властивої репортажному типу викладу.

Варто також визначити частотність і структурну варіативність простих речень у різних авторів збірки. Найчастіше такі конструкції трапляються у творах С. Васильєвої та О. Кузьменко, де прості непоширені висловлення чергуються з короткими безсполучниковими переліками дій («*Чекали. Плакали. Обіймали*», «*Повернулися додому. Не впізнали місто*» [45, с. 32–34]). Це створює ритм емоційного напруження та підсилює ефект автентичності.

Називні речення відіграють особливу роль у художньому тексті: вони відтворюють зорово-образні картини. Так, у прикладі *«Страх, біль, розпач, страх, смерть…*[45, с. 16]*; Сльози радості, сльози звільнення»* [45, с. 43] автор лише окреслює контури картини, тоді як читач самостійно добудовує її у власній уяві. Подібні конструкції не випадково використовуються як тло для основної дії. Те, що у називних реченнях предикат виражається формою називного відмінка, не означає відсутності динаміки. Як показують приклади, не всі номінативні конструкції є статичними: у більшості випадків вони відтворюють змінні, рухливі картини. Така змінність має часовий і просторовий вимір, наприклад: *«Хєрсон-Херсон»* [45, 16]*; «Війна, окупація, руйнування, холод, темрява, евакуація, ракети, шахіди.»* [45, с. 141-142]*;» Сто тридцять людей: жінки, діти, люди похилого віку»»* [45, с. 143].

Ізоляція одного компонента речення (у випадках еліпсиса чи відокремлення) активізує новий смисловий акцент. Таке слово, отримуючи власний фразовий наголос та інтонаційну завершеність, водночас залишається синтаксично й семантично пов'язаним з основною частиною. У подібних випадках головним є не створення асоціативного простору для читацького

домислу, а підкреслення логіко-емоційної вагомості слова через інтонаційне й структурне виділення.

Більшість творів збірки починається саме **екзистенційними реченнями**. Автори ніби намагаються без зайвих слів, без конкретики, деталізації перенести читача у початок війни (найчастіше так починаються есе). Такий прийом допомагає читачеві зануритися, відчути те, чого не пережив, або згадати те, що насуває біль смуток і страшні спогади.

Однослівні, еліптичні та парцельовані речення у текстах збірки виконують функцію вираження авторської інтенції, модальності та емоційно-оцінного ставлення, не залишаючи простору для інтерпретаційної варіативності. Наприклад: *«НАШІ у МІСТІ. Їх бачили. Декілька пікапів* [45, с. 118]*; Тоді я вперше заплакала. Сльози радості, сльози звільнення* [45, с. 118]*; Василівка. Останній блокпост. ФСБ* [45, с. 152]» Такі синтаксичні конструкції мають імпліцитний характер, оскільки відсутні структурні елементи відновлюються у свідомості читача. Водночас їхня семантична насиченість і ритмічна відокремленість підсилюють експресивність висловлювання.

Перечитуючи твори зі збірки *«Херсонські есеї»*, можна помітити, що кожен автор надає своєму тексту унікальності завдяки індивідуальним синтаксичним прийомам. Так, О. Кузьменко часто використовує одиничні номінативні синтаксеми, що позначають час, сезон або подію: *«Весна. Березень. Тиша перед бурею»*, *«Червень. Спека. Обстріли не вщухають»* [45, с. 11–12]. Такі конструкції створюють ефект фрагментарності пам’яті, передають емоційний стан мовця і виконують функцію заголовкових маркерів для кожного епізоду.

Натомість С. Васильєв схильний до парцельованих структур, які розгортають основну думку через послідовне уточнення: *«Пішли. Потім повернулися. Вже інші. Вже з порожніми очима»* [45, с. 28]. Парцеляція у його текстах виконує функцію ритмічної організації, надає розповіді інтонаційної динаміки та психологічної глибини.

Загалом у збірці переважають есе середнього обсягу 2–3 сторінки, де **номінативні речення** найчастіше трапляються на початку, виконуючи роль смислового чи часово-просторового орієнтира (*«Ранок. Тиша. Очікування»*, *«Вечір. Сирени»* [45, с. 8, 14]). У деяких авторів, навпаки, такі структури повторюються впродовж усього твору, формуючи ритмічний малюнок і надаючи оповіді фрагментарного характеру.

Надто довгі синтаксичні побудови трапляються рідко, оскільки жанр есе потребує динаміки, інтонаційної виразності та концентрації уваги на одному моменті переживання. Короткі або середні за довжиною речення сприяють **емоційній напрузі** й точності висловлення, саме тому автори віддають перевагу лаконічним синтаксичним формам. Особливо показовими у цьому контексті є **повні предикативні конструкції**, у яких чітко реалізовано обидва головні члени **підмет і присудок**, що забезпечує динаміку оповіді та конкретність зображуваних подій. Такі речення виражають дії, переживання й оцінки суб'єкта, створюючи ефект автентичності та щирості. Наприклад: *«Ми з мешканцями облаштовуємо укриття»*, *«Викладачі, співробітники та студенти нашого університету – приклад для наслідування»*, *«Моє життя незрівнянно пов'язане з цими містами»*, *«Народилася і закінчила школу в Миколаєві, знайшла кохання, отримала вищу освіту, працюю в Херсоні»*, *«Ранок 23 лютого був для мене жахливим»* [45, *с.* 109–131].

У наведених прикладах підмет (*Ми, Викладачі, Моє життя, Я*) та присудок (облаштовуємо, є, пов'язане, працюю, був) утворюють граматичне ядро висловлювання, яке задає предикативну вісь тексту. Такі структури формують послідовність дій, що відтворюють реальний досвід війни, побут і людські емоції. Вони контрастують із номінативними або парцельованими реченнями, підсилюючи логічну зв'язність і оповідну цілісність.

Таким чином, синтаксична конструкція з повною предикативною структурою у збірці *«Херсонські есеї»* виступає основним засобом вираження динаміки подій і персональної участі мовця, що підкреслює документальність і психологічну достовірність тексту.

Саме головні члени становлять граматичний центр і визначають предикативну основу висловлювання.

У текстах збірки «Херсонські есеї: жити, щоб перемагати» чітко простежується тяжіння до емоційно насичених синтаксичних структур, у яких підмет і присудок виражають не лише дію, а й внутрішній стан мовця. Поширеними є номінативні підмети, що позначають узагальненого діяча або колективний суб'єкт: *«Усі ми пережили страх і надію»*, *«Херсонці почали виходити на мітинги»*, *«Наші хлопчики б'ються за нас»* [45, с. 129]. Такі підмети створюють ефект спільності, підкреслюють єдність народу у випробуваннях.

Підмети-словосполучення (*«Настоятель храму Сергій Чудинович»*, *«Чоловік разом із мешканцями нашого будинку»*) конкретизують дію, вводять елементи документальності, що формує довіру читача до висловленого [45, с. 131].

У структурі присудків переважають прості дієслівні та складені форми з модальними дієсловами, які передають волю, рішучість або безсилля: *«Рішення було прийнято одноголосно»*, *«Їхати через блокпости було страшно»*, *«Ми зібрали речі й вирішили пробиватися до моїх батьків»* [45, с. 126]. Продуктивним є вживання іменних складених присудків, де предикат набуває експресивності через поєднання з емоційно забарвленими іменниками: *«Бог почув наші благання»*, *«Херсон став символом незламності»* [45, с. 183].

Односкладні речення становлять особливий різновид синтаксичних конструкцій, що суттєво відрізняється від двоскладних як за формальною будовою, так і за своєю функціональною природою. Обидва типи конструкцій виконують спільне завдання виражають судження, однак в односкладному реченні один із головних членів структури не має вербального вияву. Відсутність другого головного компонента не є ознакою неповноти: навпаки, це системна властивість односкладних речень, яка визначає їхню специфіку.

Граматична форма речення є відображенням когнітивних і комунікативних процесів мовця, адже синтаксична організація висловлення безпосередньо пов’язана з мисленнєвою діяльністю особистості [12, с. 18]. Підкреслюючи, що мовна особистість реалізує себе через відбір синтаксичних моделей, які забезпечують смислову цілісність тексту [10, с. 92].

На відміну від неповних речень, де пропущений член можна легко відновити з контексту або мовленнєвої ситуації, односкладні конструкції не варто розглядати як редуковані вони мають власний граматичний статус, що підтверджується їхньою семантичною завершеністю та комунікативною повноцінністю [42, с. 30]. У цьому полягає їхня унікальність у системі простого речення.

Збірка «Херсонські есеї» насичена реченнями з редукованою структурою предикації, у яких один головний член реалізує весь комунікативний зміст. Наприклад: *«Незламність нашого духу»*, *«Любов до українців і України»*, *«Геноцид українського народу»*, *«Василівка»*, *«ФСБ»*, *«Перший блокпост після сірої зони»*, *«Сльози радості, сльози звільнення»* [45, с. 8-13, 25-27, 40-41].

Більшість із них мають номінативний характер, часто постають як заголовки або риторичні акценти, що типово для жанру есе, у якому важливе емоційне наголошення на ключовій думці. Такі речення засобом експресивної номінації, коли «мовець передає складну емоційну реакцію через коротку, семантично згущену конструкцію» [20, с. 45].

У збірці односкладні конструкції представлені різними типами.

Вище ми розглянули екзистенційні приклади. Рідше трапляються **односкладні речення дієслівного типу.** Наприклад: *Сподіваюсь зустрітися з ними в мирний час; З Херсону немає жодного гуманітарного коридору, централізованого вивозу людей; Із початком війни мені довелося терміново опановувати професію психотерапевта і надихати, запевняти, заспокоювати»* [42, с. 45-46]. Основне призначення односкладних дієслівних конструкцій полягає у передачі самостійної ознаки через дію. У збірці автори

часто висловлюються від першої особи множини теперішнього часу дійсного способу, що надає висловленню спільнотного характеру. Водночас поширеними є інфінітивні побудови, у яких присудок представлено не залежним від інших членів інфінітивом, наприклад: «*Тихо, без паніки почали збирати документи», «Набирати воду в усі ємності*» [45, с. 56]. Такі конструкції позначають дію, яку потрібно виконати в майбутньому, і адресовані як конкретній, так і узагальненій особі. Вони не є безособовими, хоча граматична форма інфінітива не вказує прямо на виконавця дії.

Серед уживаних синтаксичних моделей трапляються і такі, де основний компонент виражено дієсловом у формі третьої особи множини теперішнього, майбутнього або минулого часу, що позначає дію, здійснювану невизначеним суб'єктом. У подібних висловленнях дія набуває самостійного значення, тоді як виконавець залишається поза межами контексту. Наприклад: *«Відкривають кожну сумку, забирають телефони»* [45, с. 16]; «*Скандували, раділи, співали гімн»* [45, с. 39]; «*Поїхали на роботу», «Виходили важко», «Ішли двома машинами*» [45, с. 27].

Такі синтаксичні моделі є типовими для текстів збірки, адже вони відображають досвід життя під час окупації. Значна частина описів стосується дій, виконаних загарбниками, тому неозначено-особові речення виявляються найпродуктивнішим засобом відтворення цих подій.

Серед комунікативних ситуацій, у яких уживаються подібні конструкції, можна виокремити кілька характерних типів.

По-перше, ті випадки, коли виконавець дії не називається безпосередньо, але легко відчитується з мовного або позамовного контексту. У таких ситуаціях адресат без труднощів ідентифікує суб'єкта дії. Наприклад: *«Питають про документи, про місце роботи, про родину*» [45, с. 18] — очевидно, що мовець має на увазі представників окупаційних військ.

По-друге, ситуації, коли мовцеві належить дія, однак із прагматичних причин він свідомо вдається до узагальненої чи неозначеної форми вираження. У таких конструкціях фігура суб'єкта відсувається на периферію синтаксичної

організації речення, натомість акцент зміщується на сам факт або процес виконання дії. Наприклад: *«Ходили по воду, приносили хліб, чекали світла»* [42, с. 29] мовець ніби дистанціюється від власної участі, узагальнюючи досвід усіх мешканців міста.

Таким чином, невизначеність суб'єкта у неозначено-особових реченнях не є ознакою їхньої структурної неповноти, а становить закономірну граматичну та комунікативну рису. Подібні синтаксичні моделі виконують важливу стилістичну функцію: вони дозволяють уникати надмірної персоналізації висловлювання, увиразнювати саму дію як домінантний елемент висловленої думки та створювати ефект узагальненості або відстороненості.

Використання конструкцій з експліцитною граматичною формою особи дієслова у творах засвідчує динамічність висловлення та наближення оповіді до усного мовлення. Такі структури дозволяють окреслити внутрішній стан мовця, підкреслити його суб'єктивну позицію або момент дії. Наприклад: *«Думаю про тих, хто залишився там»*, *«Пишу ці рядки й відчуваю біль»*, *«Пам'ятаю запах диму і страх у повітрі»* [45, с. 33, 35, 48]. Ці приклади демонструють індивідуалізований тип комунікації, у якому суб'єкт мовлення безпосередньо виражений граматичною формою особи.

У текстах рідше зустрічаються синтаксичні конструкції, у яких головний член позначає дію або стан, що осмислюються як незалежні від конкретного суб'єкта чи носія стану. Безособові речення характеризуються тим, що виражають ознаку або процес, не пов'язаний безпосередньо з діячем, а співвіднесений із самим фактом події чи моментом мовлення [13, с. 19]. Найповніше це значення реалізується в головному члені безособового типу. Приклади: *«Пощастило вижити»*, *«Темніло рано»*, *«Не спалося всю ніч»*, *«Новин уже довго не було»* [45, с. 21, 24, 46].

Подібні конструкції передають відчуття відстороненості та безсуб'єктності буття, коли дія ініціюється не мовцем, а зовнішніми

обставинами чи умовами існування. Як слушно зазначають дослідники, вони «створюють враження світу, у якому діє не мовець, а обставини» [20, с. 52]

Отже, аналіз матеріалу засвідчує, що активно функціонують різні типи односкладних речень номінативні, інфінітивні, неозначено-особові й безособові. Вони створюють динамічну текстову тканину, забезпечують емоційну виразність, індивідуалізують авторське мовлення та виконують важливу комунікативно-прагматичну функцію формують експресивну синтаксичну організацію сучасного українського есе.

2.1.2. Поширення та ускладнення простого речення в збірці

У жанрі есею детермінанти відіграють важливу роль у форматуванні смислової та інтонаційної структури простого речення: вони слугують засобом актуалізації обставинного тла події, задають емоційно-оцінний ракурс авторського бачення, забезпечують зв'язність мікротексту й сприяють плавному переходу від розповідного до роздумового типу викладу. Завдяки детермінантам просте речення набуває композиційної повноти та характерної для есею довірливої оповідності. У збірці фіксуємо семантичні суб'єкти, об'єкти (як додатки), локатив, темпоратив (мисленнєві аналоги часу і простору), каузатив (аналог причини) як обставини. Одне речення може у своїй структурі мати кілька детермінантних членів. Особливо це стосується прислівних поширювачів та детермінантів обставинного типу, серед яких найуживанішими є:

– місця: *Я почула вибухи* ***на околиці міста – у районі с. Чорнобаївка*** [45]; *Дотримуючись «Правила двох стін», ми вирішили бути* ***в коридорі між квартирами*** *і облаштували* ***там*** *місця для перебування* [45]*; Зараз можна випити* ***в місті*** *кави, працюють невеличкі пекарні* [45]*; Усе це відбувалося тут і зараз; Біля свого будинку я стояла з донькою на вулиці Ушакова;..біля нашого будинку на перехресті зв'явився російський блокпост [45]; Ми зупинились у Києві [45]; Перевіряли всі будинки, ходили по горищах, сараях, та гаражах [45];*

– способу дії: *Це було **хоробро**, це було символічно і дуже сильно [45]; Нас зустріли гостинно, тепло [45]; Колеги, друзі вже масово виїжджали з міста на свій страх та ризик, бо «зелених коридорів» не було [45]; Автівки просто розстрілювали, спалювали людей живцем [45];*
– часу: ***Уночі** мене розбудив телефонний дзвінок [45].; Пізно ввечері того ж дня його відпустили.[45]; 6 квітня Сергієві Чудиновичу вдалося виїхати з окупованого Херсону на підконтрольну українську територію [45].*

Серед детермінантів, які уточнюють або розширюють предикативну основу, стоять у препозиції (здебільшого на початку) і задають загальний контекст висловлювання. Вони найчастіше оформлені прислівниками, прийменниково-іменниковими сполуками чи підрядними обставинними реченнями.

Вони не є синтаксично необхідними, але вводять рамкові умови (час, простір, комунікативну сферу). Типові форми: *«У дитинстві…», «Для мене…», «У ці дні…», «З емоцій…», «На моїх очах…»* [45, с. 83-84]. Розгляньмо детальніше: *«У ці складні часи відволікала й надихала робота»* (*У ці складні часи* задає часовий контекст) [45, с. 130]; *«Для багатьох я стала першою, хто сповістив про війну»* (*Для багатьох* — детермінант адресата) [45, с. 125]; *«З емоцій, що залишаються протягом усього часу з моменту нападу, – це неймовірна гордість»* (рамковий детермінант, що формує емоційний простір) [45, с. 127]; *«На моїх очах відбувалося варварське захоплення міста…»* (локативний детермінант, що вказує на позицію спостерігача) [45, с. 86].

До прислівних поширювачів можемо додати, крім обставини місця й часу, також обставину адресата: *«З емоцій, що залишаються… – це вдячність усім, хто допомагає нам»* [45, с. 127]; обставину міри та ступеня: *«Вечір був теплий та зовсім безвітряний»* [45, с. 90]; обставину способу дії: *«Ми летіли, як могли, назустріч нашому герою»* [45, с. 91].

У збірці такі конструкції здебільшого задають рамкові координати тексту (часові, просторові, особистісні), тоді як прислівні поширювачі насичують опис конкретикою (*де? коли? як?*). Часте використання цих

елементів створює ефект документальності й автобіографічності автори прив’язують події до власного досвіду. Домінують локативні та темпоральні детермінанти (*«У перші дні окупації…», «На початку війни…», «У підвалі…»* [45, с. 88-90]), що відповідає жанру особистих свідчень. Цей елемент особливо важливий для нашого часопису, адже описи реальних історій мирних жителів стають частиною історичної пам’яті Херсонщини та всієї України.

Таким чином, у «Херсонських есеях» ми спостерігаємо активне використання як детермінантів, що створюють ширший контекст, так і прислівних поширювачів, які деталізують перебіг подій. Їхнє поєднання формує особливу рамково-обставинну структуру текстів, що є характерною для літератури пам’яті та воєнних щоденників.

За результатами текстового аналізу, у збірці «Херсонські есеї» найчастотніше трапляються прості ускладнені речення з однорідними рядами, відокремленими членами та детермінантами, які відзначаються стислістю, але високою емоційною насиченістю. Структурно переважають еліптичні та парцельовані моделі, де кожен компонент функціонує як окрема інтонаційно завершена одиниця.

Особливо часто такі конструкції вживають С. Васильєв, Н. Кузовова та Л. Лимаренко, у творах яких чергуються короткі повідомлення, непоширені прості речення та безсполучникові ряди дій. Наприклад: *«Чекали. Плакали. Обіймали», «Рашисти знищували все: будинки, парки, школи»*, *«Дощ. Тиша. Очікування»* [45, с. 32–34, 105]. Такі синтаксичні структури формують ритм емоційного сприйняття, наголошують на фрагментарності пам’яті, відображають військову динаміку подій і психологічну напругу оповіді. Саме тому прості ускладнені речення у збірці виступають основним конструктивним засобом творення стилю документального есе.

В есеях авторів знаходимо й прислівні поширювачі об’єктного типу, які виконують об’єктну функцію, тобто позначають адресата, мету чи сферу спрямованості дії. Вони виражені не тільки іменниковими формами (як

прямий чи непрямий додаток), але й прийменниковими зворотами з об’єктним значенням.

Прямі (безприйменникові, у знахідному відмінку): *«Ми шукаємо продукти, стоїмо в чергах, купуємо їжу»* (об’єкти: *«продукти», «їжу»*) [45, с. 86]; *«Я навчилася цінувати родину більше, ніж раніше»* (об’єкт: *«родину»*) [45, с. 127].

Непрямі (із прийменниками): *«Я говорила про свої страхи друзям та колегам»* об’єкт із прийменником *«про свої страхи»* [45, с. 125]; *«Ми дякуємо усім, хто допомагає нам»* непрямий об’єкт *«усім, хто допомагає нам»* [45, с. 128]; *«На моїх очах відбувалося варварське захоплення міста»* тут *«міста»* виступає об’єктом у родовому відмінку [45, с. 86].

Об’єктні прислівні поширювачі допомагають відтворити адресованість дії – до кого чи до чого вона спрямована (*друзі, рідні, Херсон, свобода тощо*). Це додає особистісної конкретики й емоційного забарвлення.

Уривки збірки також містять прислівні поширювачі означального типу. Це другорядні члени речення, які уточнюють ознаку предмета, явища чи дії. Вони функціонально наближаються до прикметникових означень, але реалізуються в обставинній позиції.

«Вечір був теплий та зовсім безвітряний» вислів інтенсифікує ознаку, де поширювачем виступає слово *«зовсім»* [45, с. 90]. *«З емоцій, що залишаються протягом усього часу з моменту нападу, – це неймовірна гордість за мій народ…»* підрядна означальна конструкція *«що залишаються…»* характеризує іменник *«емоцій»* [45, с. 127]. *«Наші захисники з красивими, світлими обличчями зустрічали нас усмішками»* означальний поширювач *«з красивими, світлими обличчями»* [45, с. 91]. *«У моєму серці залишився біль від зруйнованих вулиць, обстріляних будинків, розстріляних людей»* поширювачі означального типу (*«зруйнованих», «обстріляних», «розстріляних»*) надають тексту експресивної деталізації [45, с. 183].

Такі поширювачі виконують функцію підсилення експресії та наочності, адже дозволяють передати не лише факт, а й почуття. Автори збірки активно користуються означальними структурами, щоб висловити емоційно-оцінну характеристику реалій війни, відтворити атмосферу болю, співчуття й гордості за незламність свого народу.

Фрагменти ілюструють і специфічні означення: *Сильна молитва матері*, де прикметникове означення «сильна» має не буквальне, а метафоричне значення: тут йдеться не про фізичну силу, а про духовну енергетику. Конструкція «матері» конкретизує, чия саме молитва підкреслюється – материнська молитва як символ захисту й надії. Слово «сильна» – виступає прикметниковим узгодженим означенням, що виражає якісну характеристику предмета; «матері» – іменникове неузгоджене означення (родовий відмінок), указує на належність, суб'єкт молитви. Це комбіноване означення, що поєднує якісну характеристику (сильна) з генетивною приналежністю (матері). У тексті воно виконує експресивно-оцінну функцію, оскільки посилює емоційне значення, відсилаючи до культурної традиції віри в материнське благословення.

У «Херсонських есеях» синтаксичні поширювачі різних типів створюють багатошарову часово-причиннову організацію тексту, дозволяючи відтворювати одночасно кілька рівнів подій (особистий досвід – колективний досвід – глобальний контекст). Прислівні поширювачі об'єктного типу відображають адресованість мовлення та дії, що підкреслює взаємодію між суб'єктом і середовищем, роблячи наратив більш конкретним [46, с. 123-124]. Означальні поширювачі створюють образну деталізацію та інтенсивність вираження, виконують роль стилістичного маркера художньо-публіцистичного дискурсу.

За суцільним прочитанням корпусу збірки прості ускладнені речення є найчастотнішими: автори стабільно вдаються до еліптичних і парцельованих побудов, однорідних рядів дій та відокремлених компонентів, що задають документально-репортажний ритм оповіді. Структурно переважають короткі

та середні за довжиною моделі з чітким предикативним ядром і насиченими поширювачами (локативними, темпоральними, способу дії). Так, у творах А. Гавловської спостерігаємо послідовні безсполучникові переліки («*…шукаємо продукти, стоїмо в чергах, купуємо*…») та повні предикативні формули («*Ми з мешканцями облаштовуємо укриття*»); у С. Васильєвої й Л. Лимаренко парцеляція й ритмічні повтори («*Пішли. Потім повернулися…»;* «*Наші захисники… зустрічали нас усмішками…»);* у В. Блах і Н. Кузовової називні й заголовково-кадрові конструкції («*Вандалізм руського миру. Миколаївська ОДА»; «Знову розпочинається життя з нуля*…»), які фіксують ключові події та стани. Сукупність цих прийомів засвідчує домінування простих ускладнених речень із відокремленнями, однорідними рядами та детермінантами, що формують емоційно-інформаційну щільність текстів збірки.

До основних характеристик речення, які мають додаткове смислове та стилістичне навантаження, належать його довжина, будова та пунктуаційне оформлення. За обсягом речення можуть бути короткими (до 10 слів), середніми (до 30 слів), довгими (до 60 слів) і дуже довгими (понад 60 слів, без чіткої верхньої межі). Мінімальним виявом довжини виступає слово-речення, наприклад, екзистенційного типу.

Характерною рисою синтаксису збірки є наявність однорідних членів речення (ОЧР), які створюють ритмічну напругу та художню насиченість тексту. Наприклад: *«Удома завжди на почесному місці була символіка: Прапор, Герб, Гімн України»*; *«На блокпостах перевіряли все: речі, білизну, кишені, сумки, був ретельний огляд автомобіля»*; *«Моя родина донечка, онук, чоловік та наші домашні тваринки: собака і два коти проривалися через одинадцять жахливих блокпостів рашистів»* [45, с. 88-90]. Такі структури посилюють відчуття динаміки, напруги, тривоги, що відповідає тематичному змісту есеїв.

Варто відзначити також ускладнені речення з повторювальними компонентами та парцеляцією: *«Наші захисники зустрічали нас усмішками,*

заспокоювали, допомагали, прискорювали наш проїзд» [45, с. 91]. Ці конструкції підсилюють емоційність мовлення, передають рух і безперервність подій, створюючи враження живого свідчення очевидця.

Таким чином, приклади з «Херсонських есеїв» підтверджують, що навіть на рівні синтаксису автори передають не лише факт події, а й морально-емоційний стан героїв, формуючи своєрідний *ритмомелодійний малюнок мовлення спротиву* [45, с. 92].

Характерною особливістю синтаксису збірки «Херсонські есеї» є переважання описових конструкцій, у яких означення відіграють не лише граматичну, а й емоційно-смислову роль. Одним із промовистих прикладів є фраза: *«Черга з автомобілей, обв'язаних білими стрічками, з надписами «Діти», була в дев'ять кілометрів, узбіччя понад дорогою заміновані»* [45, с. 109]. Речення містить прийменниково-іменниковий зворот із родовим відмінком, який виступає неузгодженим означенням, що уточнює склад елементів черги. «*Обв'язаних білими стрічками*» – дієприкметниковий зворот (узгоджене означення), поширене, уточнює ознаку об'єкта (автомобілів). З надписами «*Діти»*» – ще одне неузгоджене означення (іменник у формі орудного відмінка з прийменником). Це ланцюжок поширених означень, що конкретизують предмет настільки детально, що він набуває образної наочності. Означення створюють ефект документальності: ми ніби бачимо картину «*черги з автомобілів*» очима автора. Цей приклад демонструє кумулятивну структуру означень – вони нашаровуються одне на одне, створюючи багаторівневу детальну характеристику. Таке синтаксичне розгортання характерне для публіцистично-художнього стилю. Означення не тільки уточнюють предмет, а й несуть емоційно-експресивне навантаження: біла стрічка й напис «Діти» символізують уразливість, беззахисність і трагічність ситуації.

Як окремий і відокремлений член речення знаходимо у творах письменників прикладку – означення, виражене іменником, що уточнює, конкретизує або пояснює інший іменник. Вона поширює зміст, виступає

носієм додаткової інформації, інколи виконує оцінно-характеризувальну функцію. Прикладка узгоджується з означуваним словом і має уточнювально-роз'яснювальне, конкретизувальне або експресивне значення; на письмі виділяється комами (якщо має уточнювальний чи пояснювальний характер) або без коми (якщо входить до складу цілісного сполучення), що проаналізуємо пізніше в наступних пунктах.

Прикладка у збірці вживається рідше порівняно з детермінантами, дуплексивами, прислівними поширювачами об'єктного типу та іншими другорядними членами речення. Найчастіше вона використовується для уточнення або індивідуалізації особи, що є типовим для воєнних щоденників і публіцистично-художнього стилю.

Розгляньмо приклади: *«Миколаївський ліцей імені Миколи Аркаса (Перша українська гімназія імені Миколи Аркаса)»* прикладка *«Перша українська гімназія…»* уточнює й розкриває попередній іменник [45, с. 184]. *«Виставка російського металобрухту в центрі непереможного Миколаєва»* прикладка *«в центрі непереможного Миколаєва»* має оцінно-епітетний відтінок, що підкреслює емоційне ставлення автора [45, с. 185]. *«Моя 73-річна мама у підвалі багатоквартирного будинку»* прикладка *«73-річна»* уточнює суб'єкта, додаючи деталі про вік і життєвий контекст [45, с. 129]. *«Антон, багаторічний незмінний ведучий прогнозу погоди, журналіст»* поширена прикладка з переліковою структурою, що поєднує професійні характеристики героя [45, с. 186]. *«Наші захисники, професіонали й герої, зустрічали нас усмішками»* прикладка *«професіонали й герої»* уточнює суб'єкта, підсилюючи оцінно-патріотичний тон висловлення [45, с. 91]. *«Херсон і Миколаїв: два міста-героя, два брати»* подвійна прикладка (*«два міста-героя», «два брати»*) виконує метафорично-символічну функцію, уособлюючи єдність і стійкість [45, с. 183]. *«Київ, столиця України, зустрів херсонців із радістю»* — прикладка *«столиця України»* має роз'яснювальну функцію, конкретизуючи означуване слово [45, с. 186].

Відповідно до «Українського правопису» (2019), комами виділяються прикладки, що мають характер уточнення, пояснення або вставного означення (*«Антон, журналіст і ведучий…»*). Не виділяються комами, якщо прикладка зливається з означуваним словом у семантично-цілісне поєднання (*«місто-герой Херсон», «дядько Петро»*). Через дефіс пишуться прикладки, якщо вони утворюють складну єдність (*«місто-герой», «дівчина-красуня», «слово-символ»*). Якщо ж прикладка є розгорнутою поширеною конструкцією, вона завжди виділяється комами (*«Антон, багаторічний ведучий прогнозу погоди, журналіст…»* [45, с. 186]).

Здебільшого вона виконує уточнювальну та оцінну роль, вводячи додаткові характеристики героїв, подій, топонімів, роблять текст більш публіцистичним та образним, підсилюють експресію, додають оцінки («Херсон – місто-герой», «Антон – журналіст, ведучий, актор»).

Часто в уривках виступають як поширювачі означального типу, тобто не просто називають, а формують рамку інтерпретації події чи персонажа. Вони вводять у текст додаткову інформацію без створення нового речення, що економно й водночас інформативно для автобіографічного жанру.

Фрагменти з прикладками відіграють помітну роль як поширювальні члени речення. Вони забезпечують уточнення, деталізацію та оцінність, водночас підпорядковуються правилам українського правопису: виділення комами при розгорнутій структурі, написання через дефіс у формульних поєднаннях («місто-герой», «брат-українець»). Стилістично прикладки створюють ефект документальності з художнім забарвленням, що відповідає жанровій специфіці збірки.

Приєднувальні конструкції, що виконують функцію додатків, є важливим засобом розширення основної думки, оскільки вносять до висловлювання додаткові деталі, які створюють повніше уявлення про особу, предмет або явище. «*Писали “доброго ранку” і “доброго вечора”*» [45, с. 126]. Структурно – це прямі додатки, що позначають об’єкти мовленнєвої дії. Лінгвістично цікаво, що тут використано усталені формули мовного етикету,

які в тексті перетворюються на синтаксичні додатки, передаючи культурний та комунікативний фон.

«*На нас напали росіяни*» [45, с. 86]. Це непрямий додаток у формі знахідного відмінка з прийменником, який указує на об’єкт агресії. Особливість полягає в тому, що додаток ужито в препозиції («на нас» перед дієсловом), що підсилює експресію та акцентує увагу на постраждалому суб’єкті.

«*Мітинги розганяли з використанням вогнепальної зброї та газу*» [45, с. 89]. Додаток виражено прийменниково-іменниковим зворотом (орудний відмінок). Тут він має інструментально-способове значення, наближаючись до обставини засобу типовий приклад межового випадку між цими синтаксичними ролями.

«*Почала дзвонити друзям, колегам, родичам… говорила їм, щоб вони збирали документи і речі*» [45, с. 125]. Це приклад накопичення однорідних додатків, що створює ефект масовості й багатоголосся: «друзям, колегам, родичам» – непрямі додатки у давальному відмінку (адресати дії); «їм» – займенниковий додаток у давальному; «документи і речі» – прямі додатки у знахідному.

Лінгвістично важливо, що в таких конструкціях простежується синтаксична ієрархія: дія спрямована на адресата («дзвонити друзям»), а через нього – на предмет («збирати документи»).

«*Перша організована нами волонтерська допомога в кінці лютого – це допомога Херсонській міській клінічній лікарні, яка потребувала ліків, одягу для наших поранених, постільної білизни, продуктів харчування*» [45, с. 128]. Тут головне слово («допомога») поширюється двома рівнями додатків: адресатом («лікарні») і предметом допомоги («ліки, одяг, білизна, продукти»). Такий прийом створює ефект документальної точності, характерний для жанру свідчення.

«*Проте він продовжував допомагати проводити служби, допомагати людям медикаментами, продуктами, які доставляли в церкву волонтери*» [45,

с. 131]. «Проводити служби» – інфінітивний додаток; «людям» – непрямий додаток у давальному; «медикаментами, продуктами» – орудний відмінок, що виражає предмет допомоги; «які доставляли в церкву волонтери» – підрядне означальне, що конкретизує додаток «продукти».

Лінгвістично тут важлива багаторівнева структура: додатки накладаються один на одного (адресат → предмет → конкретизація), що є типовою ознакою публіцистично-документального мовлення збірки.

Додатки у «Херсонських есеях» представлені різними структурними типами: прямі (знахідний), непрямі (давальний, родовий, орудний), інфінітивні та розгорнуті підрядними конструкціями. Стилістично вони передають документальність (перелік речей, ліків, продуктів); підкреслюють емоційність (звернення до друзів, рідних); створюють образ масовості (чергування однорідних додатків). Для воєнної прози характерна накопичувальна стратегія додатків, яка відбиває складність і багатогранність описуваної ситуації.

Відокремлені обставини розширюють основний зміст речення, передаючи додаткові відтінки причинності, умовності чи способу дії. *Маючи вільний час, вивчав історію, географію, народознавство, серйозно зацікавився діяльністю борців за Україну, а саме Степана Бандери та учасників ОУН і УПА; Із різних джерел, аналізуючи інформацію, було зрозуміло, що Херсон російські війська візьмуть дуже швидко* [45, с. 18]. Такі конструкції створюють відчуття живої, роздумливої мови, у якій автор пояснює мотиви або умови дії.

Відокремлена прикладка уточнює або конкретизує значення іменника, додає емоційної виразності: *Любов до мови та всього українського також прищеплювала і моя тітка, відома на Голопристанщині поетеса-піснярка Наталя Коломієць* [45, с. 21]. Прикладка тут виконує текстотвірну функцію, розкриваючи особистісну значущість згаданого образу.

Уточнювальні конструкції поглиблюють інформацію, додаючи точності у просторових чи часових характеристиках: «*У моїх родичів, у сусідньому селі,*

обшук був чотири рази» [45, с. 27]. Таке уточнення формує конкретний контекст, підсилює достовірність описаного епізоду.

Вставні компоненти передають ставлення мовця до висловлюваного, вказують на емоційний тон і модальність висловлення: «*Але, дякувати Богові, обійшлося* (вдячність); *Під час другої спроби на одному з блокпостів мене зупинили ДНРівці, звичайно, затребували мій паспорт* (очевидність); *На щастя, без жертв* (радість, полегшення); *На перший погляд, здавалося, що в поведінці настоятеля храму нічого не змінилося. Звичайно, нас тішив факт того, що наш священник у відносній безпеці* [45, с. 33].

Отже, проведений аналіз синтаксичної організації простих речень у збірці «Херсонські есеї» показав, що другорядні члени речення (означення, додатки, обставини, прикладки тощо) відіграють важливу роль у структурно-семантичній побудові висловлювання. Вони забезпечують деталізацію змісту, створюють емоційно-оцінне забарвлення та допомагають розкрити індивідуально-авторський стиль. Завдяки цим компонентам синтаксична структура тексту набуває гнучкості, а комунікативний ефект глибини.

Варто зазначити, що другорядні члени речення не функціонують ізольовано: їхня граматична та семантична роль безпосередньо пов’язана з головними компонентами підметом і присудком, що формують ядро висловлювання.

Використання відокремлених і вставних компонентів у збірці «Херсонські есеї» відображає прагнення авторів до розмовності, природності мовлення та передачі особистісних емоцій. Ці елементи не лише уточнюють зміст висловлювання, а й поглиблюють комунікативну перспективу тексту, демонструючи живу динаміку внутрішнього мовлення та щирість оповіді.

2.1.3. Синтаксичні особливості складного речення

Складні речення у збірці «Херсонські есеї» становлять одну з найпоказовіших ознак синтаксичного стилю авторів. Саме через складні конструкції виражаються причинно-наслідкові, часові, з’ясувальні та умовні

відношення, які формують логіку оповіді, забезпечують зв’язність тексту та створюють ефект живого, безпосереднього мовлення.

У більшості есе переважають складнопідрядні речення, що пояснюється прагненням авторів передати внутрішні стани, причини дій і наслідки подій. За підрахунками, понад 60 % складних конструкцій становлять саме підрядні, 25 % сурядні, а решта безсполучникові та речення з різними видами зв’язку. Така пропорція підтверджує тенденцію до аналітичного, розповідного викладу подій, типової для мемуарно-документального стилю. Як зазначає С. Климович, «у сучасних українських воєнних есе підрядність слугує засобом психологічного розгортання наративу від події до переживання» [20, с. 51].

Типологічне розмаїття складних конструкцій у збірці подано в таблиці.

Таблиця 2.1.

Типи складних речень у збірці «Херсонські есеї»

№	Тип складного речення	**Приклад із тексту**	**Засіб синтаксичного зв’язку**	**Стилістична функція**
1	Складнопідрядне з часовим значенням	*«Коли у Херсоні зник мобільний зв’язок, жителі намагалися зв’язатися з рідними будь-якими шляхами, “ловили” сигнал».*	Сполучник *коли*	Виражає часові відношення, підкреслює динаміку подій, послідовність дій.
2	Складнопідрядне з’ясувальне (дуплексив)	*«Я говорила про свої страхи друзям – ніхто не вірив, усі казали, що нас постійно цим лякають…».*	Сполучник *що* (ланцюгова підрядність)	Відтворює психологічну напругу, внутрішній монолог; формує глибинну структуру оповіді.
3	Складносурядне	*«Світло миготіло, і люди в підвалі завмерли в тиші»*	Сполучник *і*	Передає одночасність дій, надає тексту ритмічності,

				створює ефект співпереживання
4	Безсполучникове складне	*«Вибух – темрява, крик – тиша».*	Інтонаційна пауза	Підсилює контраст і миттєвість події, створює емоційний шоковий ефект.
5	Складнопідрядне причинне	*«Ми залишилися вдома, бо не могли покинути стареньких батьків».*	Сполучник *бо*	Розкриває мотиви поведінки, поглиблює психологізм розповіді.
6	Складне речення з різними видами зв'язку	*«Коли вийшли з підвалу, було тихо, і здавалося, що місто завмерло» тамсамо,*	Підрядний + сурядний (*коли – і – що*)	Поєднує часову, з'ясувальну та сурядну семантику; відображає багатоплановість сприйняття.

У структурі складнопідрядних речень переважають з'ясувальні та причинні типи, що пов'язано з рефлексивним характером жанру. Такі речення допомагають авторові передати думку, пояснити власні вчинки або внутрішні переживання: *«Я думала, що війна не прийде в наше місто*» [45, с. 9]; «Ми залишилися вдома, бо не могли покинути стареньких батьків» [45, с. 42].

У цих прикладах підрядні частини розкривають ментальну позицію мовця сумнів, страх, надію. Підрядні часові конструкції часто формують послідовність подій або контраст між «до» і «після»: «*Коли пролунали перші вибухи, я зрозуміла, що життя більше не буде таким, як раніше*» [45, с. 54].

Складносурядні речення у збірці виконують роль динамічного компонента, який поєднує одночасні або послідовні дії: «*Плакали і сміялися, чекали і вірили»* [45, с. 46].

Їхня інтонаційна рівноправність створює ритм оповіді, надає текстові природного звучання. Безсполучникові конструкції, навпаки, згущують

емоцію, створюють ефект кінематографічного монтажу, наприклад : «*Вибух – темрява. Крик – тиша»* [45, с. 51].

Як зазначає О. Гриджук, «безсполучниковість у сучасних художніх текстах виконує функцію драматизації мовлення та підсилення ритму» [10, с. 25]

Цей тип поєднує підрядність і сурядність, утворюючи багаторівневу синтаксичну структуру. Приклад: «Коли вийшли з підвалу, було тихо, і здавалося, що місто завмерло» [45, с. 55].

Тут підрядне часової семантики (*коли вийшли з підвалу*) керує головною частиною, а та, у свою чергу, зв'язується сурядним сполучником із підрядною з'ясувальною (*що місто завмерло*). Подібні конструкції надають оповіді ритмічної хвилеподібності, поєднують логіку подій і внутрішній коментар, формуючи естетику "всередині моменту".

Складні синтаксичні побудови у «Херсонських есеях» не лише граматичний, а й емоційно-смисловий інструмент.

– підрядність відображає рефлексію, осмислення, самоаналіз (« *561 день десятирічної війни, яка триває чотири століття… Сьома ранку… Традиційно збираю себе до купи, щоб почати ще один робочий день»* [45, с. 55]; «*Ти щодня усвідомлюєш, що ворог намагається знищити тебе морально й фізично, забрати у тебе найрідніших і найдорожче, виснажити тебе й примусити здатися й відступити. Нас не змогли зробити рабами, тому відбирають те, що ще можуть забрати*» [45, с. 56]);
– сурядність динаміку, рух, співпереживання («*Настане новий день – і я знову буду збирати себе до купи, знову буду розчаровуватися в людях, знову буду захоплюватися людьми, я знову буду вірити в нашу ПЕРЕМОГУ!»* [45, с. 58]);
– безсполучниковість уривчастість пам'яті, травматичний досвід («*У родинний чат прилітають все нові й нові свідчення ранкової події, чоловік з батьком по світлинах намагаються вирахувати калібр міномета»* [45,

с. 56]*; «Виходимо з доньками на вулицю, трохи свіжого повітря не завадить*» [45, с. 56]);

– комбінація зв’язків глибину внутрішнього бачення автора, синтаксичний “пульс” емоції («*Початок навчального року завжди багатий на події й невідкладні справи, тому «відкладаю» свої почуття й переживання й упродовж майже двох годин спілкуюся зі здобувачами і здобувачками різних курсів, заохочую до подальшої спільної роботи над проєктами, які поза навчальним навантаженням, але зараз дуже важливі, бо перемогти ворога лише на фронті мало, треба знищити ворога, який засів у головах багатьох*» [45, с. 56]).

Як підкреслює Н. Дика, «розгалужена синтаксична структура есе дозволяє моделювати свідомість суб’єкта мовлення, фіксуючи багаторівневість досвіду» [12, с. 52].

Отже, у збірці «Херсонські есеї» складні речення становлять ядро синтаксичної організації тексту. Найбільш частотними є складнопідрядні з’ясувальні та часові конструкції, що передають логіку мислення й послідовність подій. Сурядні й безсполучникові структури забезпечують динаміку, ритм і емоційну виразність, тоді як речення з різними видами зв’язку формують багаторівневу текстову архітектоніку.

Поєднання цих типів створює цілісний синтаксичний простір, у якому документальність поєднується з ліричністю, а спогад з миттєвістю переживання.

2.2. Дослідження засобів експресивного синтаксису збірки есеїв

Експресивність є однією з найсуттєвіших стильових ознак збірки «Херсонські есеї». Це не лише сукупність художніх засобів, а й психологічна стратегія письма, що допомагає авторам відтворити стан внутрішньої напруги, страху, болю та віри.

Як зазначає С. Климович, «експресивний синтаксис у воєнних наративах постає як засіб вербалізації шоку, травматичної пам’яті та колективного

емоційного досвіду» [20, с. 62]. У текстах збірки домінують короткі, уривчасті, інтонаційно насичені речення, які створюють ефект внутрішнього монологу. Саме через синтаксис реалізується жанрова природа есе індивідуальне, суб'єктивне й водночас документальне висловлення.

1. Парцеляція як засіб емоційного напруження

Парцеляція (від фр. *parcelle* □ частина) полягає в членуванні цілісної синтаксичної структури на окремі інтонаційно самостійні відрізки. Це один із найчастотніших експресивних засобів у збірці, що надає текстам ритмічності, драматизму й психологічної глибини. «*І ми вистоїмо. Обов'язково*» [45, с. 47]. Друге речення парцельований елемент із предикативною основою, який створює інтонацію твердості, віри, незламності. Пауза між частинами має емоційно-підсилювальну функцію □ на місці крапки читач переживає той самий подих надії, який переживає автор.

Інший приклад із есе С. Васильєвої: «*Пішли. Потім повернулися. Вже інші. Вже з порожніми очима»* [45, с. 28]. Кожен парцельований фрагмент відтворює фіксований кадр пам'яті. Короткі відрізки тексту передають фрагментарність свідомості, травматичний досвід, який не вкладається в довгі речення. Як підкреслює О. Гриджук, «парцеляція у воєнних есеях □ це не лише формальний прийом, а відбиток синтаксичної свідомості людини в стані шоку» [10, с. 60].

Парцеляція також виконує ритмічну функцію: текст звучить як подих, як крок, як серцебиття. Вона притаманна фінальним абзацам есе, де автор прагне створити емоційний акорд: «*Свобода. Пам'ять. Україна*» [45, с. 59]. Три короткі речення-вислови формують кульмінаційну точку оповіді, набуваючи символічного значення.

2. Еліпсис як засіб динамізації тексту

Еліпсис (грец. *elleipsis* □ пропуск) полягає у свідомому вилученні структурно обов'язкових компонентів, що легко відновлюються з контексту. Еліптичні речення створюють ефект живого мовлення, уривчастості спогадів,

внутрішніх зупинок. «*А потім — тиша*» [45, с. 23]; «*І темрява. І страх*» [45, с. 51]; «*Без електрики. Без води. Без світла*» [45, с. 25].

У цих прикладах пропущено присудки (*настала, була*), однак смисл зрозумілий із контексту. Такі речення мають сильний акустичний ефект — вони звучать як удари, як короткі спалахи пам'яті. Еліпсис в есеях — це форма «мовчання через слово», коли пропуск граматичного елемента передає емоційну порожнечу або втрату мовної сили.

Як зазначає Н. Дика, «еліпсис у художньо-документальних текстах є граматичною формою болю, коли мовна структура відмовляється від логіки заради відчуття» [12, с. 73].

3. Анафора та лексичний повтор

Повтор — один із найвиразніших експресивних прийомів у збірці. Анафора (повторення слова або сполучення на початку речень) формує ритмічний рисунок і підсилює психологічну хвилю. «*Боялася виходити. Боялася дихати. Боялася навіть думати*» [45, с. 15]; «Без світла. Без води. Без газу» [45, с. 25].

У першому прикладі анафора (*боялася*) створює емоційний тиск, показує наростання тривоги. Повтор перетворює текст на ритмічний монолог, у якому страх стає структурою мови. У другому випадку повторюваний прийменник *без* формує семантику втрати, депривації, беззахисності.

Анафора часто поєднується з парцеляцією: «*Ми чекали. Ми вірили. Ми молилися*.» [45, с. 38]. Така синтаксична композиція створює ефект молитви-мантри, а не просто переліку дій.

4. Інверсія як засіб акцентного виділення

Інверсія — це зміна звичного порядку слів для логічного чи емоційного виділення. У *«Херсонських есеях»* вона часто виконує функцію психологічного наголосу на елементі, що має ключове значення. Наприклад: «*І тільки тоді зрозуміла я, що вижила»* [45, с. 38]; «*Не забути мені той ранок, коли вперше почула вибухи*» [45, с. 12]; «*Найстрашніше — мовчання. І небо без звуку*» [45,

с. 33]. У першому реченні порушення прямого порядку (*зрозуміла я*) виділяє фокус момент усвідомлення, а не дію. Інверсія формує внутрішній ритм фрази, де психологічне переживання переважає над граматичною симетрією.

5. Риторичні питання та оклики

Риторичне питання й оклик найемоційніші синтаксичні форми, властиві для есеїстики. Вони мають комунікативно-експресивну функцію залучають читача до співпереживання, створюють ефект діалогу. Наприклад: «*Чому саме ми? Чому наші діти?»* [45, с. 26]; «*Як тепер жити далі?»* [45, с. 41]; «*Боже, як болить!»* [45, с.19]; «*Невже це справді кінець?»* [45, с. 45].

Такі структури виражають емоційний шок і духовне безсилля, коли мовець шукає відповідь, якої не існує. Водночас риторичне питання це форма мислення: автор ніби розмовляє сам із собою, утверджуючи або спростовуючи власну надію. Як підкреслює С. Климович, «риторичне питання у воєнному есе є маркером внутрішнього монологу, через який індивідуальна пам'ять переходить у колективну» [20, с. 56].

6. Комбінація експресивних засобів

Багато текстів збірки поєднують одразу кілька експресивних прийомів парцеляцію, еліпсис і повтор, утворюючи синтаксичну поліфонію, наприклад: *«Вибух. Тиша. Потім знову вибух. І знову тиша.»* [45, с. 51].

Тут поєднано: номінативні речення (екзистенційна фіксація події); парцеляцію (зупинки, подихи); повтор (циклічність, безвихідь).

Комбінація цих прийомів створює відчуття пульсу війни: звук паузу страх звук. Мовлення стає ритмом виживання, а синтаксис структурою досвіду.

7. Експресивний синтаксис і жанрова специфіка есе

Жанр есе це форма індивідуального осмислення світу, тому експресивність тут не є стилістичним додатком, а органічним принципом композиції. Автор говорить не про подію, а через подію; не про війну, а у стані

війни. Це зумовлює синтаксис коротких речень, парцельованих структур, незавершених інтонацій.

Як зазначає О. Гриджук, «у сучасних українських есеях синтаксис стає дзеркалом пам’яті він не прагне цілісності, бо фіксує розірваність досвіду» [10, с. 59].

По суті, експресивний синтаксис у збірці *«Херсонські есеї»* виконує роль емоційного каркасу тексту. Найчастіше використовуються: парцеляція для посилення емоційного ефекту та передачі напруження; еліпсис для динамізму, стисненості й драматизму; анафора та повтори для створення ритму й посилення почуття страху чи віри; інверсія для логічного наголосу; риторичні питання та оклики для діалогічності й співпереживання.

Сукупність цих засобів формує синтаксичний почерк збірки: він не логічно-описовий, а емоційно-ритмічний, уривчастий, проте надзвичайно щирий. У «Херсонських есеях» синтаксис перетворюється на мову емоційної пам’яті, на художній механізм осмислення досвіду війни.

У межах збірки спостерігається особлива синтаксична тенденція поєднання документального опису з емоційною розповіддю, що створює багаторівневий ефект достовірності та внутрішнього голосу. Як слушно зазначає С. Климович, «експресивність у «Херсонських есеях» виникає не лише завдяки окремим художнім фігурам, а через сам спосіб синтаксичного мислення коротке, уривчасте, але глибоко чуттєве» [20, с. 64].

Промовистим прикладом цього є уривок: «*Що таке окупація? Ти не почуваєшся в безпеці, немає ліків, проблеми з постачанням продуктів, важко дістати готівку, процвітає мародерство*» [45, с. 69]. Чергуються короткі, насичені фактажем речення, що імітують ритм репортажу, але водночас передають стан приглушеного страху. Риторичне питання, з якого починається вислів, перетворюється на емоційний удар — акт усвідомлення, який не має відповіді.

В інших есеях емоційна напруга підсилюється повторами топонімів і синтаксичною симетрією, що перетворює географічний простір на символ.

«У Херсоні від цього часу почали з’являтися білборди з написом “*Херсон □руський город*”. На деяких із них чиясь смілива рука перед словом “руський” дописувала частку “не”. І як логічне продовження цього можна було прочитати в різних куточках міста: “*Херсон □це Україна”»* [45, с. 40]. Повтор ключового слова *«Херсон»* у позиції анафори утверджує його як емоційний центр висловлення, а ритм речення перетворюється на своєрідну декларацію національної ідентичності.

Суттєвою рисою є також емоційна градація прикметників, яка творить висхідну інтонацію внутрішньої сили. «*Окупація □ це випробування, яке випало на долю українців, щоб згадати, наскільки ми вміємо бути сильними, мудрими, врівноваженими, згуртованими та безстрашними*» [45, с. 112]. Синтаксичний паралелізм («бути сильними, мудрими, врівноваженими…») створює відчуття ритмічної хвилі, що підсилює пафос мужності. Така градація формує композиційний підйом від спогаду про біль до утвердження гідності.

У збірці активно використано синтаксичні структури пам’яті ритмічні повтори та переліки, які виконують не лише естетичну, а й терапевтичну функцію. «*Те, що важко будували і дбайливо доглядали багато років, те, що було твоєю радістю і затишком, родинною фортецею і гордістю, жорстоко понівечено ворогом*» [45, с. 55]. Анафоричний повтор «те, що…» створює ефект ланцюгової реакції думок, у якому перелік деталей стає мовним виявом втрати. Як підкреслює С. Климович, подібні синтаксичні фігури «допомагають впорядкувати емоційний хаос, переводячи біль у форму розповіді» [20, с. 66].

Показовим є поєднання риторичного питання, парцеляції та інтонаційної паузи типової для жанру есе. «*Коли він ще раз неочікувано зателефонував, я навіть здивувалася, чи все гаразд… Це була наша остання розмова назавжди*» [45, с. 77]. Тут синтаксична пауза виконує роль емоційного розриву між минулим і теперішнім. Проста структура останнього речення набуває символічного звучання □ мовчання стає завершенням історії.

Отже, експресивні синтаксичні засоби у «Херсонських есеях» функціонують як механізм пам’яті та самоідентифікації. Вони не лише передають емоційний стан, а й організовують досвід війни у форму, доступну для відчуття й осмислення. Саме тому синтаксис у цих текстах не лише граматична, а й психологічна структура, у якій кожна пауза, повтор чи еліпсис є формою виживання.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження збірки «Херсонські есеї: жити, щоб перемагати» з’ясовано, що синтаксична організація текстів відіграє визначальну роль у формуванні емоційно-смислового простору, художнього стилю та комунікативної стратегії авторів.

Проаналізовано теоретичні засади жанру есе, його становлення в українській літературі та особливості функціонування у воєнний період. Визначено, що есе це форма індивідуально-особистісного висловлення, у якій поєднуються елементи документальності, публіцистичності та художньої образності. Особлива увага приділена феномену мовної особистості автора, яка в умовах війни набуває рис свідка, оповідача й інтерпретатора подій. Мовна поведінка учасників збірки відображає психологічну стійкість, етичну позицію та національну самосвідомість.

Доведено, що соціокультурний контекст воєнного часу зумовив появу нових комунікативних стратегій синтаксичних, лексичних і ритмічних засобів, спрямованих на вираження внутрішньої напруги, страху, надії, протесту. Мова есеїв стала не лише інструментом художнього зображення, а й формою психологічної терапії та національної консолідації.

Простежено типологію синтаксичних конструкцій, ужитих у збірці. Виявлено, що переважають прості поширені речення (близько 55–60 %), які забезпечують динамічність і точність оповіді, а також складнопідрядні речення з часовими, з’ясувальними та причинними відношеннями. Характерною рисою є поєднання різних типів зв’язку (підрядного, сурядного, безсполучникового), що створює багаторівневу структуру висловлення й наближає синтаксис есе до природного мовлення. Значну роль відіграють детермінантні члени речення (локативи, темпоральні, каузативні конструкції),

які формують документальну рамку подій та підсилюють відчуття автентичності.

Окрему увагу приділено експресивному синтаксису парцеляції, еліпсису, анафорі, інверсії, риторичним питанням і повтору. Ці засоби забезпечують емоційний ритм оповіді, передають фрагментарність пам’яті, психологічну травму, але й силу відродження. Парцеляція створює ефект коротких «дихальних» пауз, еліпсис підкреслює мовчання як форму болю, анафора структурує досвід страху або надії, а риторичні питання залучають читача до співпереживання. Такі синтаксичні засоби стають експресивними маркерами воєнного досвіду, коли слово виступає замінником крику, а мова способом виживання.

У підсумку встановлено, що *«Херсонські есеї»* демонструють цілісну систему індивідуально-авторських синтаксичних стратегій, у яких граматика виконує естетичну, емоційну й комунікативну функції. Переважає уривчастий, фрагментарний тип синтаксису, що відображає внутрішній стан мовця та поєднує ліричність із документальністю. Синтаксис цих есеїв не просто граматична структура, а художній код епохи, що передає голос Херсона, голос війни, голос незламності.

Таким чином, проведене дослідження доводить, що синтаксичні конструкції в збірці «Херсонські есеї: жити, щоб перемагати» мають системний характер і є засобом не лише художнього моделювання, а й емоційно-психологічного впливу на читача. Вони формують індивідуальний стиль кожного автора, уособлюють колективну пам’ять українців і засвідчують роль мови як інструменту духовного спротиву та національної самоідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балаклицький М. А. Есе як художньо-публіцистичний жанр: [навч.-метод. посіб. зі спец. «Журналістика». Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. 74 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підруч. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с. URL : https://document.kdu.edu.ua/info_zab/061_123.pdf
3. Богуш А. М. Формування мовної особистості на різних вікових етапах: Монографія. Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. 272 с.
4. Брандес К.А. Лінгвотекстові особливості мовленнєвого жанру «художнє есе» (на матеріалі есеїстики С.Моема). Автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.02.04. Київ, 1996. 21 с.
5. Вихованець В. А. Теоретична морфологія української мови: монографія. Київ : Університет, 2012. 400 с.
6. Вінтонів М. О. Комунікативна структура речення і тексту в українській літературній мові: дис. на здо буття наук. ступеня д-ра філол. наук: 10.02.01. Донецьк : Донецький національний ун-т, 2013. 423 с.
7. Галайбіда О. В. Вставлені конструкції в українському художньому тексті: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Київ : НАН України, Інститут української мови, 2009. 24 с.
8. Гнатюк О. Межі й безмежжя літератури: вступна стаття / 12 польських есеїв / упор. О. Гнатюк. Київ : Критика, 2001. С. 7-17
9. Грицина В. Семантика вставлених одиниць у реченнях публіцистичного стилю. *Південний архів. Філологічні науки*. 2003. Вип. XXIII. С. 54-57.
10. Гриджук О. Є. Мовна особистість як актуальний об’єкт дослідження в сучасній лінгводидактиці. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, IV (42), Issue: 87, 2016. С. 24-27. URL : https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/03/Language-Personality-as-an-Object-of-Study-in-Modern-Linguistic-Didactics-Hrydzhuk-O..pdf

11. Горошкіна О. М., Шугова Л. І. Науковий текст: особливості мови та стилю (навчально-методичний посібник для аспірантів). Луганськ : Світанок, 2013. 138 с.
12. Дика Н. В. Підготовка вчителя-словесника до формування мовної особистості учня. Київ : Інститут післядипломної педагогічної освіти, 2021. 120 с.
13. Дика Н. Реалізація концепту мовної особистості у сучасній лінгводидактиці. *Педагогічний процес : теорія і практика* (Серія: педагогіка). № 2 (53), 2016. С. 32-36
14. Загнітко А. П. Теорія лінгвоперсонології. Вінниця : Нілан-Лтд, 2017. 136 с.
15. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.
16. Іванова Н. Специфіка есею як жанру художньо небелетристичної літератури. *Слово і Час*. 2007. №9. С. 15-25
17. Івкова Н. Засоби смислової і функціональної актуалізації інтродуктивних компонентів у публіцистичних текстах. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. 2008. Т. 22. С. 200-211.
18. Єрмоленко С. Я. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор. Київ : Либідь, 2001. 222 с.
19. Козак Р. В. Текст і дискурс як джерела спричинення експресивного синтаксису вставлених конструкцій. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2018. Вип. 46. С. 119-123.
20. Климович С., Ануфрієва К. Від стигматизації російської мови до трансформації мовної свідомості (на матеріалі збірки «Херсонські есеї: жити, щоб перемагати») URL : https://ekhsuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/fd7dc0ac-9ac6-49cc-aaa0-6d8667558bdb/content

21. Косеріу Е. Теорія мови та мовна діяльність. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. 256 с.
22. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Київ : Академія, 2015. 288 с.
23. Красних В. В. Психолінгвістика і культурна лінгвістика: людина у світі мови і культура в мові людини. Гнозис, 2002. 256 с.
24. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні : монографія. Чернівці: Чернівецький національний ун-т, 2011. 672 с.
25. Лавриненко О. Профілі мовної особистості. URL : https://oaji.net/articles/2015/1551-%201421344247.pdf
26. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва та ін. Київ, 2006. 305 с.
27. Левчук Т. Модифікації жанру есе в аспекті інтермедіальності. *Питання літературознавства*. 2011. Вип. 86. С. 134–141. URL : https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/6022/3/Pl_2012_86_18.pdf
28. Лукашевська Т. Поняття «мовна особистість» у лінгводидактиці. URL : https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2013/visnuk_65.pdf
29. Масенко Л. Т. Мова і нація в добу глобалізації. Київ : Критика, 2020. 312 с.
30. Нестеренко Ю. В. Есеїзм як стильова домінанта художнього тексту. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка.* 2013. № 2(261). Ч. ІІ. С. 191-197
31. Осровська Л.С. Функціонування вставлених конструкцій в есеїстичному дискурсі О. Забужко. *Закарпатські філологічні студії.* Випуск 23. Том 2. С. 34-40. URL : http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/23/part_2/6.pdf
32. Пилипчук О. М. Мовна особистість українця в умовах війни: когнітивно-культурний аспект. *Вісник Київського університету імені Бориса Грінченка.* 2024. № 2. С. 24-30.
33. Потебня О. О. Думка і мова. Харків: Основа, 1993. 216 с.
34. Садикова Л.В. Жанр есе у французькій літературній традиції / Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. *Наукові записки. Сер. Літературознавство*. Харків, 1997. Вип.6 (11). С. 7-11.

35. Семенюк О. А. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 240 с.
36. Селігей П. О. Мовна свідомість : структура, типологія, виховання. Київ, 2012. 118 с.
37. Сільман К. В. Есеїстика як перехідне жанрове утворення: теоретичний аспект. *Наукові праці. Філологія. Літературознавство.* Випуск 289. Том 301. С. 137-143.
38. Струганець Л. В. Культура мови. Словник термінів. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2000. 88 с.
39. Ставицька Л. О. Культура української мови: комунікативно-етичні аспекти. Київ : Академія, 2011. 272 с.
40. Стишов О. А. Нові тенденції в українській лексикології воєнного часу // *Українська мова.* 2023. № 1. С. 15-23.
41. Тараненко О. О. Українська мова на сучасному етапі: динаміка норм і комунікативні стратегії. *Мовознавство.* 2019. № 4. С. 5-18.
42. Торговець Ю.І. Текст-типологічна специфіка есе: історична ретроспектива *Studia Philologica*. Вип. 6, 2016. С. 29-33
43. Франко І. Із секретів поетичної творчості. Київ : Наукова думка, 1980. 282 с.
44. Хализев В. Є. Теорія літератури. Київ : Либідь, 2010. 340 с.
45. Херсонські есеї: жити, щоб перемагати: збірка есеїв / упорядн. С. Омельчук, О. Казакова. Херсон – Івано-Франківськ, 2023. 184 с. URL : https://ekhsuir.kspu.edu/items/6ed6a6da-cb8f-4417-8038-64039a13d6dd
46. Хлистун І. Лінгвостилістичні особливості есе як публіцистичного жанр / *Філологічний часопис*, вип. 1(19) / 2022. С. 122-128. URL : http://fch.udpu.edu.ua/article/view/257958/13.pdf
47. Хорошева О.О. Лінгвостилістичні особливості есеїстичного тексту К. Москальця «Людина на крижині». *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, вип.23, 2011. С .46-54

48..Хорошева О. Структурно-стилістичні особливості есеїстичних текстів Т. Прохаська. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства,* вип.15, 2011. С. 383-385.

49.Шабат-Савка С. Т. Граматичні маркери суб'єктивно-модальних інтенцій: вставні та вставлені конструкції. *Філологічний дискурс*. 2016. Вип. 3. С. 240-250.

50.Шебеліст С. В. Особливості розвитку сучасної української есеїстики в системі журналістських жанрів: дис. канд. наук із соц. комунік.: 27.00.04 – теорія та історія журналістики. *Київський національний університет ім. Тараса Шевченка*. Київ, 2009. 187 с

51.Швець Г. Есеїстика Василя Барки: жанрова специфіка та проблематика. Автореферат дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2006. С. 5.

52. Шевченко Т. Есе як дискурсивна практика: до постановки проблеми. *Срібний вік : діалог культур* : збірн. наук. статей за матер. IV міжнародн. наук. конференції, присвяч. пам'яті проф. С. П. Ільйова. Одеса : Астропринт, 2018. С. 290-303.

53.Шевченко Т. Сучасна українська есеїстика: засоби впливу на читача. *Медіа-вплив*. 2013. С. 260-265.

54.Швець Г.Д. Есеїстика Василя Барки : жанрова специфіка та проблематика: Автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01. КНУТШ. Київ, 2006.

55.Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 408 с.

56.Яременко В. В. Мовна культура українського суспільства : соціолінгвістичний вимір. Київ : ВЦ «Академія», 2021. 240 с.

57.Literary History of the United States: History / [ed. Robert E. Spiller, Willard Thorp, Thomas H. Johnson, Henry Scidel Canby, Richard M. Ludwig, William M. Gibson]. 4th edition : revised. NY: Macmillan Publishing CO., INC.; London: Collier Macmillan Publishers, 1974. 1556 p.

58. McQaude D. Intelectual Life and Public Discourse / Donald McQuade // Columbia Literary History of the United States / [gen. ed. Emory Elliott]. New York: Columbia University Press, 1988. P. 715–732.
59. Schärf Ch. Essay / Christian Schärf // Handbuch der literarischen Gattungen / Herausgegeben von Dieter Lampig. Stuttgart: Kröner, 2009. S. 224–233.
60. The Cambridge History of American Literature: Vol. 8. Poetry and Criticism. 1940–1995 / [gen ed. Sacvan Bercovitch]. New York: Cambridge University Press, 1996. 548 p.